

El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval entre la renovació i la gentrificació

Sergi Martínez i Rigol

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

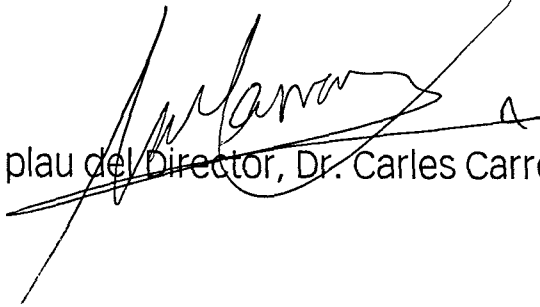
Departament de Geografia Humana

Programa de Doctorat Pensament Geogràfic i Organització del Territori (Bienni 1995-1997)

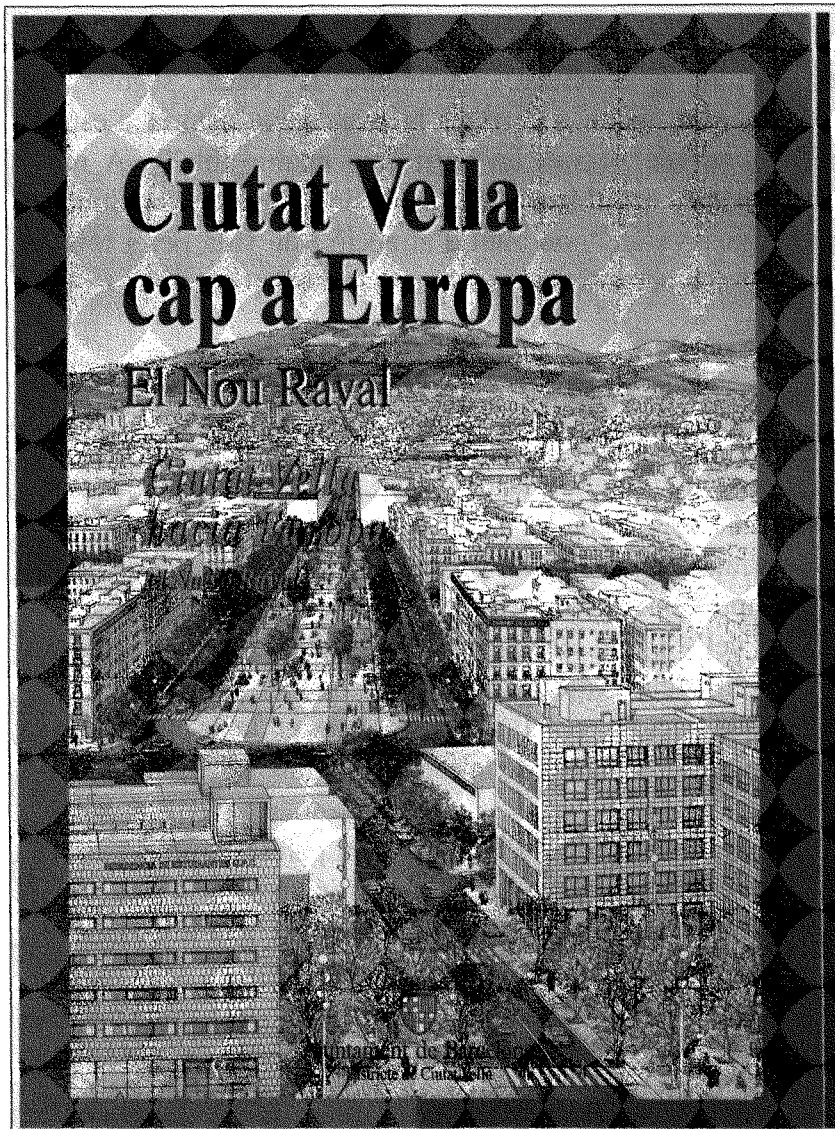
**El retorn al centre de la ciutat.
La reestructuració del Raval entre la
renovació i la gentrificació.**

Sergi Martínez i Rigol

Tesi per optar al títol de Doctor per la Universitat de Barcelona

Vist i plau del Director, Dr. Carles Carreras i Verdaguer

Universitat de Barcelona
Dos de maig del 2000

Portada del triptic de propaganda institucional sobre l'obertura de la rambla del Pla Central (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1995).

En el moment de la inauguració de les obres del primer tram, el 30 de juny de 1998, els organitzadors de l'acte van repartir entre els assistents un ventall, en una de les seves cares s'hi podia llegir "El Raval de la gent", entre un disseny d'una planta d'edifici fet per un tècnic, i un disseny d'una planta d'un edifici fet, pel traçat i per la lletra, per una persona qualsevol. En tots els casos, es volia dir que en aquest Raval es tenia en compte a la gent, i que justament la rambla era fruit de comptar amb la gent del barri.

Paral·lelament, el 9 de juliol es va publicar un anunci a diversos diaris en que s'anunciava el naixement d'aquesta nova plaça. Se la posava en comparació, per dimensions i per característiques (gran, maca, colorista, encantadora, etc.), a diverses places italianes, com les de Roma (Piazza Navona), de Verona (Piazza d'Erbre), o de Mantova (Piazza di San Pietro) i també de Madrid (Puerta del Sol),

i s'anunciava que n'hi havia ben poques com aquestes de places, per tant esdevenia un signe distintiu a la ciutat. Igualment, la plaça, segons les especificacions que es donaven, venia a corregir la mancança història d'espais lliures que havia patit el barri del Raval, un barri "tan entranyable"⁴⁵. A més, l'abast d'aquesta plaça no només era el barri del Raval, sinó que era el conjunt de Barcelona, ja que aquesta guanya un "nou punt d'atracció i de vida per a tota la ciutat", per tant, podia ser usada per tots els barcelonins sense cap por.

En el moment de la inauguració del primer tram, el 14 de febrer de 1999, es va editar un altre tríptic, de format més petit que l'editat l'any 1995, en el que hi apareixia altra vegada un dibuix sobre com seria la futura rambla⁴⁶. Les característiques del dibuix eren similars a la del tríptic publicat el 1995, però el projecte apareixia retocat amb dues rotondes a ambdós extrems de la rambla. Però ara, ja no es presentava la imatge d'abans del Raval, ara ja només es parlava del camí fet pel projecte ("sempre tenint com a centre de les actuacions les persones: enderrocaments d'edificis vells i mal condicionats, reubicació de les famílies afectades, estudi de cada un dels projectes, entesa entre els veïns, entre les administracions, ...") i del que l'assoliment d'aquest implicava ("tenir un paisatge adequat a les necessitats físiques i humanes de la societat de finals del segle XX").

Les diferències en la publicitat institucional s'han anat fent paleses amb el pas del temps. Mentre que inicialment era necessari presentar les imatges històriques del barri degradat, tant físicament com socialment, poc a poc s'han anat imposant les imatges de les actuacions realitzades i, sobretot, de la imatge futurista de la rambla del Pla Central. L'arribada de la modernitat ha portat, en aquest cas concret, l'esborrar paulatinament el passat en el present i en el futur del barri, ja que aquest passat només ha servit per a justificar la necessitat de la reforma. Per altra banda, en el moment en que s'han iniciat les obres, i que per tant el canvi físic ha començat a fer-se evident, ha calgut comptar amb la gent del barri. La finalització de la rambla del Pla Central haurà necessitat de tres actes d'inauguració (inici de les obres -30 de juny de 1998-, finalització del primer tram -14 de febrer de 1999-, i finalització de les obres -encara per determinar-), que amb més o menys presència de veïns, haurà estat la forma de fer-los partíceps del canvi.

⁴⁵ Justament, aquest barri havia estat considerat, com a mínim des de la creació del Xino i la seva degradació, la vergonya de la ciutat. El discurs, però, passava ara a ser el d'un barri entranyable.

⁴⁶ Dibuix que també apareixia en els cartells que es van penjar pels comerços i els carrers del barri per anunciar l'acte d'inauguració.

4.2.3. El punt d'arribada: la defunció del Xino o a la recerca d'una nova imatge

El punt d'arribada, tant per la propaganda institucional com per aquella imatge que s'ha transmés mitjançant la premsa escrita, ha estat la necessària defunció del Xino. Un cop aquesta imatge estereotipada ha servit per a justificar ideològicament la reforma, la seva defunció ha significat el triomf de la reforma urbanística, de la que sembla que ningú n'ha sortit perdent.

Aquesta defunció també ha estat relatada des de la literatura, així mentre que aquesta li va donar el nom i la fama a principis de segle XX, la literatura mateixa ha estat l'encarregada de relatar-ne també la defunció, alguns de forma més crítica que d'altres. Les últimes publicacions literàries situades al Raval, tant les de caràcter autobiogràfic, com *Un calor tan cercano* (1997)⁴⁷, de Maruja Torres, o els dos primers volums de les memòries de Terenci Moix, *El cine de los sábados -El peso de la paja-* (1991) i *El beso de Peter Pan -El peso de la paja/2-* (1993), com també les de caràcter històric, com el llibre de Paco Villar, *Historia y Leyenda del Barrio Chino, 1900-1992. Crónica y documentos de los bajos fondos de Barcelona* (1996), així com també l'obra del periodista Arcadi Espada, *El Raval, del amor a los niños* (2000), més de caràcter de periodisme-investigació social, o fins i tot un petit conte "irreal" de Manuel Vázquez Montalbán, "Bolero o Sobre la recuperación de los barrios históricos en las ciudades con vocación postmoderna" (1998), i també alguns articles apareguts a la premsa, relaten aquesta defunció.

Per a alguns d'aquests autors, el Xino queda sempre en el record, representant la misèria de juventud. Així, Maruja Torres o Terenci Moxi, nascuts al Raval, hi retornen després d'haver-ne fugit a l'inici de la seva edat adulta, i en relaten els canvis. Maruja Torres, per exemple, possiblement buscant la reacció del lector davant la seva no afectació pels canvis del Raval, fa referència a un pla per rehabilitar al barri que ha de canviar-ne la fesonomia i el contingut social:

Parece que existe un plan para remodelar el Barrio, que van a convertirlo en un lugar distinto, derribando manzanas enteras de habitáculos miserables para quitárselo a los marginales que ahora lo pueblan, viejos supervivientes que le pertenecen como las lesiones de sus paredes, y a los extranjeros que, entre sus calles desatendidas, encuentran un primer refugio cuando recalán en la ciudad.

⁴⁷ Malgrat que l'obra no sigui clarament autobiogràfica, ja que per exemple els personatges que hi surten no són reals, l'autora reconeix que si que es tracta d'una obra *deseobiogràfica*, en el sentit que *uno escribe, o al menos yo lo hago, para dotar de sentido a lo que no lo tuvo, y para inventar lo que a la vida se le olvidó. Para ordenar el caos* (TORRES, M., 1997), basada, doncs, en la seva vida real.

Quieren que al Barrio vayan a vivir jóvenes profesionales de éxito, crear centros de lo que llaman animación cultural, borrar del mapa una mancha negra, ahora que la ciudad está empezando a ponerse en obras para cuando se celebren los Juegos Olímpicos.

No derramaré ni una lágrima. De niña, el Barrio sólo me importaba en la medida en que podía salir de él. Y en mis sueños queda a mis espaldas, como el campo de una batalla ajena del que se ha huido precipitadamente para no tener que contar los muertos (TORRES, M., 1997: 68).

D'altres, com el protagonista del conte de Manuel Vázquez Montalbán (pertanyent a la classe alta barcelonina), eren convidats per l'imaginari alcalde Fortuny a tornar al lloc de la seva infància, però totalment canviat. Tant els habitatges com els habitants (anomenats indígenes) havien estat renovats pensant en l'arribada al barri d'un nou tipus de població:

Me estaba diciendo: Vuelve al lugar donde has nacido, pero como un triunfador, con todas las huellas de la miseria borradas, la tuya y la del barrio que habiais ocupado los pobres cuando los ricos empezamos a instalarnos más allá de las murallas (VÁQUEZ, M., 1998: 414).

Davant la destrucció que implicava l'obertura de la rambla del Pla Central del Raval, el mateix protagonista es preguntava per les persones, els paisatges i la memòria del lloc, que havien estat totalment destruïts.

El periodista Paco Villar, per la seva banda, relata la història de penúries i desgràcies socials del barri al llarg del segle XX, per acabar mostrant el període actual com un important període de canvi, que es va iniciar a finals dels anys vuitanta amb l'enderrocament de l'illa de Sant Ramon, el tancament de pensions i mueblés, i també la batalla policial contra la droga i la delinqüència. El resultat final és que:

El barrio Chino ya no existe: este es un hecho indiscutible. (...) Hoy el Barrio Chino ya no existe ni física ni espiritualmente. No sólo han desaparecido bares, pensiones, mueblés, tiendas de gomas o clínicas venéreas; también se han desmontado arterias tan míticas dentro del mundo de la prostitución como la calle Tàpies o la de Sant Ramon. El Barrio Chino recibió el golpe final cuando en 1987 el entonces responsable del distrito, Joan Clos, inició su plan de derribos, rehabilitació e higienización de Ciutat Vella. Actualmente sólo quedan restos del pasado (VILLAR, P., 1996: 242).

Igualment l'obra d'Arcadi Espada, centrada en el suposat cas de pederastia descobert al Raval l'any 1997, representa un toc d'atenció a la possible tornada del mite, quan semblava que aquest ja estava enterrat. Malgrat que bona part del

cas va resultar ser fals, la barreja d'interessos polítics i personals d'alguns personatges que s'hi van veure implicats, a més de la facilitat d'invenció que van tenir alguns periodistes pel fet de que aquest cas es donés en un barri com el Raval, van transformar un petit gra de sorra en una muntanya.

La defunció del Xino obra les portes a la creació d'una nova imatge per al barri. Sens dubte, aquella relacionada amb l'art i la cultura és la que sembla tenir més força, ja que es recolza en la localització al barri de grans instal·lacions culturals, com el Museu d'Art Contemporani de Barcelona o el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, a més de diverses facultats universitàries, com s'ha vist. Però aquesta nova imatge no és única. Si anys enrera havia estat la imatge estereotipada del Xino la que amagava la diversitat social del barri, ara la imatge del Raval-Cultura actua de la mateixa manera. El Xino va justificar la reforma, el Raval-Cultura funciona d'atracció per a turistes, residents i activitats, que a més d'efectes multiplicadors socials i econòmics per al barri, també en tenen de divisors.

5. EL CANVI SOCIAL AL RAVAL: L'OBSERVACIÓ ESTADÍSTICA DE LA GENTRIFICACIÓ

Hi havia pisos nous i paios amb corbata i cartera que anaven i venien atrafegats de despatxos i llocs que jo desconeixia. Vaig veure un cartell que parlava d'un museu, un edifici immens que deia que era una universitat de no sé què, i molta jovenalla amb carpetes i motorettes aparcades per allà. I molta poli de tots els colors. Em va costar reconèixer el meu barri trist i pobre de tota la vida

(VALLBONA, R., 2000: 20)

5. EL CANVI SOCIAL AL RAVAL: L'OBSERVACIÓ ESTADÍSTICA DE LA GENTRIFICACIÓ

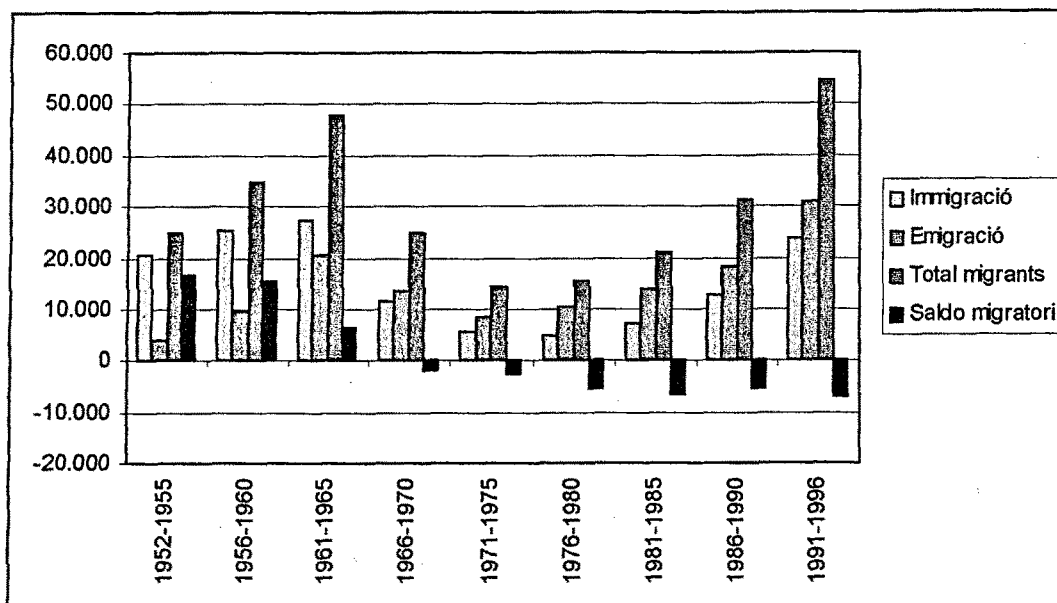
Després d'haver vist com es creen les possibilitats per a la gentrificació amb la degradació urbanística i social del barri del Raval en el capítol tercer, i com el planejament, i en especial les actuacions urbanístiques i el canvi d'imatge, poden actuar com a impulsors del procés de gentrificació en el capítol quart, en aquest cinquè capítol es busquen les evidències del canvi social que implica la gentrificació: moviment o invasió de classes mitjanes cap a barris obrers, i com a conseqüència d'aquest, el procés d'expulsió o successió de les classes baixes.

Efectivament, el procés central i definidor de la gentrificació és el canvi social. Malgrat la indefinició i la confusió del terme gentrificació (BEAUREGARD, R.A., 1986), i també malgrat la diversitat de característiques i la falta de definició dels anomenats gentrificadors¹ (CAULFIELD, J., 1994: 124), el terme es refereix sempre a la conquesta o invasió per part de les classes mitjanes de barris centrals urbans que estaven ocupats per classes baixes o obreres. Aquest canvi social és, doncs, el procés central de la gentrificació, d'altres canvis en les característiques dels habitatges i els seus preus, la imatge del barri o de les activitats econòmiques, són processos paral·lels a la gentrificació que es poden produir o no, és a dir, que en qualsevol cas poden ser necessaris, però sobretot no són suficients per a definir els canvis donats en una àrea de la ciutat com a gentrificació. Com s'ha vist al capítol primer, no hi pot haver gentrificació si no hi ha un canvi en la població resident, i aquest canvi està generalment caracteritzat per una elevació de les condicions socioeconòmiques de la població, i sobretot per una mobilitat residencial, és a dir, una substitució de la població resident amb condicions socioeconòmiques baixes, per una població amb condicions mitjanes i altes². En definitiva, és un procés d'invasió de les classes mitjanes i altes, i la conseqüent expulsió de les classes baixes.

¹ En aquest grup es poden incloure des dels joves professionals d'èxit que segons l'escriptora Maruja Torres són els cridats a recuperar el Raval (TORRES, M., 1997: 68), fins als colons que Pere López defineix utilitzant paraules del regidor del districte de Ciutat Vella, Xavier Casas, *el colono se corresponde al perfil de "ciudadano de hoy" que se instala en Ciutat Vella como espacio residencial especializado: "personas jóvenes, profesionales, artistas, desparentadas y extranjeros que buscan en el barrio una estancia por tiempo determinado"* (LÓPEZ, P., 1999: 9).

² Aquesta és la principal característica de la gentrificació, hi ha d'haver substitució. Només una elevació de les condicions socioeconòmiques de la població resident no és gentrificació, ha d'existir també el procés d'invasió i expulsió.

GRÀFIC 5.1.- IMMIGRACIÓ I EMIGRACIÓ³ A CIUTAT VELLA, 1952-1996.

[quadre 5.1a de l'annex]

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

El canvi social que aquí es vol estudiar és, en principi, més una intuïció que no una realitat demostrada. Per una banda, hi ha dades que poden mostrar el retorn del capital i de la inversió, tan pública com privada, cap a aquesta àrea urbana (BRUNET, F., 1996; ORCV, 1998), o també dades que poden mostrar la profunda reestructuració que ha tingut l'estructura laboral de la ciutat en general, i el districte de Ciutat Vella en particular, encara que amb menor intensitat en aquest últim cas (ALABART, A. i LÓPEZ, C., 1996). Per altra banda, les dades sobre migracions poden mostrar, no particularment al Raval però sí per al conjunt del districte de Ciutat Vella, una notable mobilitat residencial en la seva població, sobretot durant el sexenni 1991-1996 (gràfic 5.1). Així, durant tot el període entre els anys 1952 i 1996, el sexenni 1991-1996 va ser el que mostrar una major mobilitat de la població a Ciutat Vella, marcada per una emigració superior a la de qualsevol altre període, i per una immigració similar a la de finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta. El saldo migratori durant aquest sexenni va ser també el més alt dels de signe negatiu de tot el període 1952-1996.

Segur que ni tota la immigració en aquest període ha estat població de classe mitjana, ni tota la emigració ha estat de classe baixa expulsada per l'efecte de la invasió dels primers. Però sí que resulten significatius dos fets. Per una banda, que durant aquests sis anys (1991-1996) el volum de població emigrada sigui tan alt, just quan les actuacions urbanístiques i la inversió pública estaven en un moment

³ Immigració i emigració inclouen el canvi de residència per canvi de municipi i també per canvi de districte.

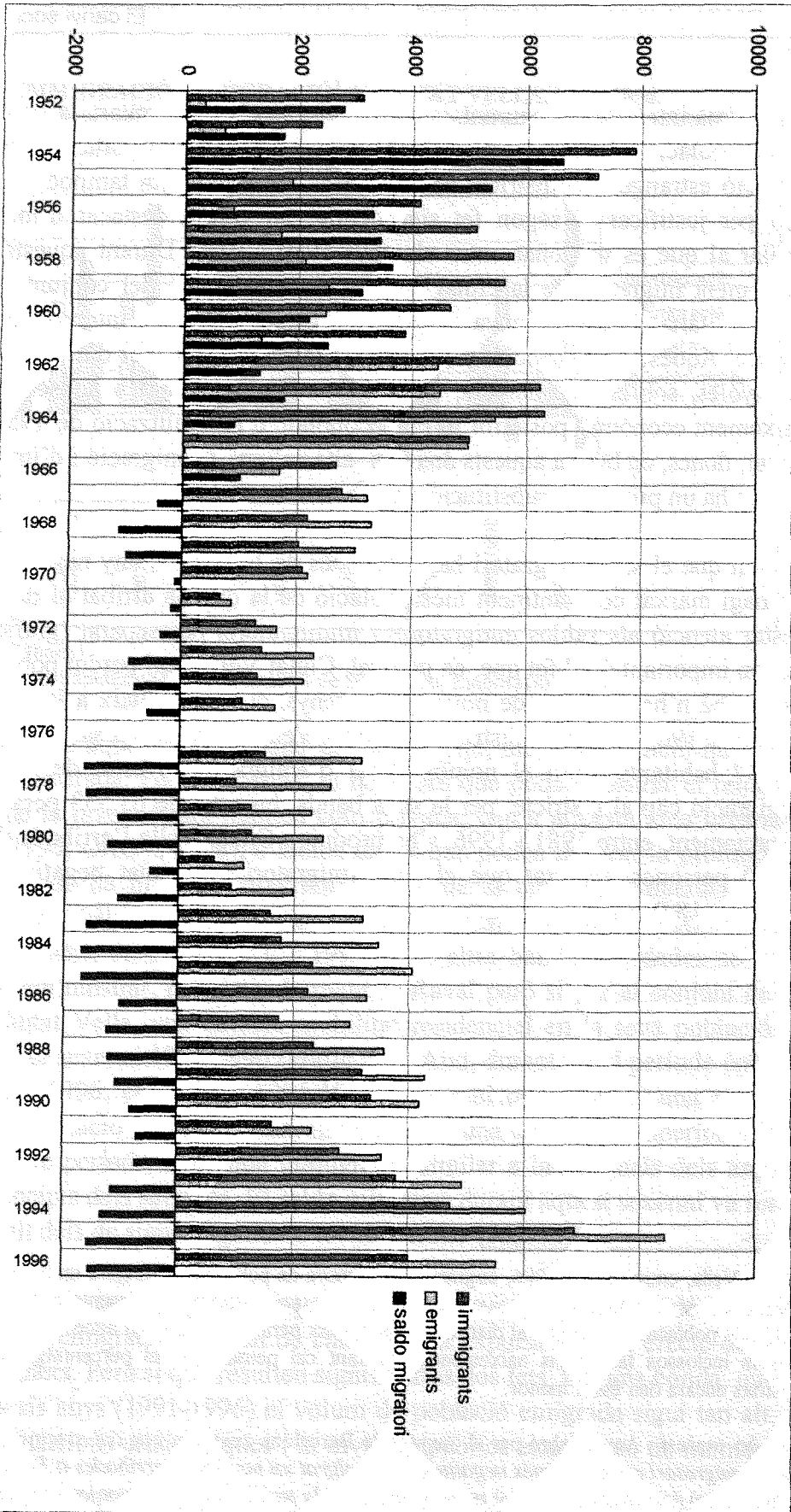
de màxima intensitat assegurant, com s'ha vist en el capítol quart, la permanència de la població afectada. I per altra banda, malgrat l'important augment de població estrangera al districte entre aquests anys⁴, aquesta tampoc és suficient com per justificar el segon fet significatiu, un volum destacat d'immigració, similar al que es va donar entre els anys 1950 i 1960. Durant aquests anys, el creixement migratori de la ciutat de Barcelona (i també del conjunt de l'Àrea Metropolitana, i de Catalunya en general) va ser dels més intensos de la seva història. Aquesta immigració, procedent en la seva major part d'altres províncies espanyoles, sobretot Andalucia, era atreta a la ciutat com a conseqüència del creixement econòmic posterior al Pla Econòmic d'Estabilització de 1959. Es pot pensar, doncs, en base a aquests dos fets -alts volums d'emigració i d'immigració-, que hi ha un procés de substitució de població important.

Malgrat que el saldo migratori hagi estat des de 1967 cada any negatiu, és a dir, que hagi marxat constantment més població de la que ha arribat al districte, cal prestar atenció als saldos emigratoris i immigratoris per separat (gràfic 5.2), ja que tan important és el fet que, en general, Ciutat Vella hagi perdut població, com que també n'hagi arribat de nova, però menys, que substitueix a la que marxa⁵. Així entre 1967 i 1996, el districte de Ciutat Vella ha tingut un saldo migratori de -30.037 habitants, però el nombre total d'emigrants ha estat de 93.590, i la immigració cap al districte, per la seva banda, ha estat de 63.553 persones. Més concretament, entre 1981 i 1996, s'ha produït a Ciutat Vella l'arribada de més de 43.800 persones, malgrat que el saldo migratori hagi estat negatiu, amb una pèrdua de 18.926 habitants.

⁴ Ciutat Vella, entre 1991 i 1996, augmenta el nombre de població estrangera en 2.460 persones, i malgrat que és el districte de la ciutat que més creix, aquest volum representa només el 10% del total de la població immigrada al districte en el mateix període. A més, en aquestes 2.460 persones hi estan inclosos també els naixements, per tant cal pensar que el percentatge d'immigrants registrats encara deu ésser menor.

⁵ Així ho expressa Anna Cabré per al conjunt de Barcelona quan diu que *cal assenyalar però, que el saldo migratori cada cop més negatiu ho és malgrat un nombre d'arribades a Barcelona també creixent. Això és important perquè no sols indicaria la tendència a un esponjament per emigració, sinó també, i és més important del que sembla, a una creixent tendència a la substitució de població, és a dir, la substitució de barcelonins més o menys antics per habitants d'altres orígens* (CABRÉ, A., 1991: 15).

GRÀFIC 5.2.- EVOLUCIÓ DE LA IMMIGACIÓ, L'EMIGRACIÓ I EL SALDO MIGRATORI A CIUTAT VELLA, 1952-1996.

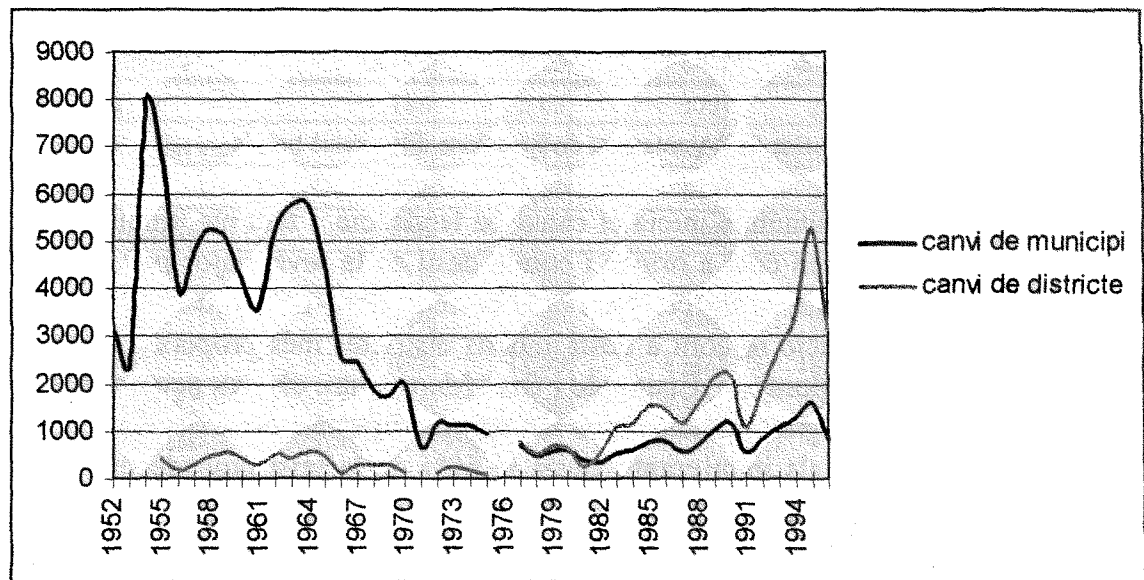

[quadre 5.2a de l'annex]

Per al conjunt de la ciutat de Barcelona, l'evolució del saldo migratori ha estat diferent. No va ser fins a finals dels anys setanta, aproximadament l'any 1978, que es va donar el canvi de signe en el saldo migratori, és a dir, que aquest va començar a ser negatiu. El punt d'inflexió, docns, es produeix quasi onze anys després a la ciutat de Barcelona que al districte de Ciutat Vella, segurament pel fet que a mitjans dels anys seixanta, Ciutat Vella ja començava a donar mostres dels límits de la seva sobredensificació, mentre que Barcelona encara continuava el seu procés expansiu. El districte va iniciar el 1965 un procés de pèrdua de població, que ja no ha deixat fins avui. Fins aleshores, s'havia mantingut des de 1950 amb una població que fluctuava al voltant dels 240.000 habitants, arribant el 1996 amb només un terç d'aquesta, és a dir, 83.829 habitants.

Pel que fa a la procedència o destí dels immigrants i dels emigrants del districte de Ciutat Vella, des de 1952 hi ha un canvi de tendència important (gràfics 5.3 i 5.4).

GRÀFIC 5.3.- ORÍGEN DELS IMMIGRANTS DE CIUTAT VELLA, 1952-1996.

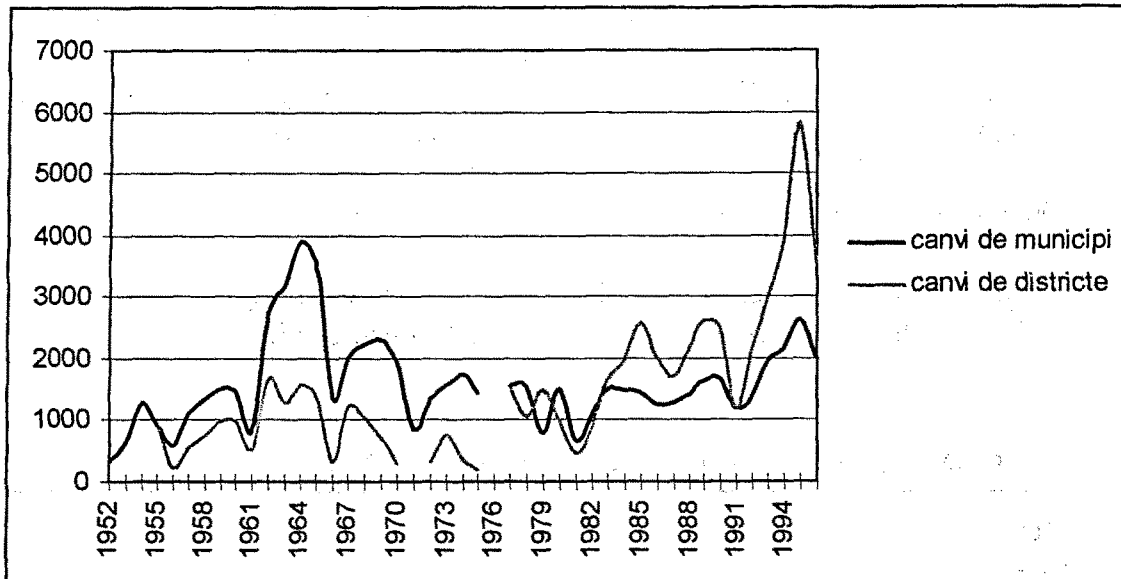
[quadre 5.3a de l'annex]

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Fins a mitjans dels anys setanta, la major part dels immigrants i emigrants de Ciutat Vella provenien o marxaven cap a un altre municipi diferent al de Barcelona, és a dir, ni els que anaven a viure a Ciutat Vella venien dels altres districtes de la ciutat, ni els que marxaven de Ciutat Vella, es quedaven a Barcelona, en la seva major part. La immigració, per la seva banda, encara era en bona part procedent d'altres províncies espanyoles, d'àrees rurals, que acudien a la ciutat en busca d'ocupació i millor qualitat de vida. L'emigració, per altra banda, era aquella població amb suficients recursos per marxar de Ciutat Vella,

on el parc d'habitatges envellit i degradat i una sobredensificació important no oferien un medi atractiu per a la residència. El destí d'aquesta població eren, sobretot, els polígons d'habitatges que es construïren a la perifèria del municipi barceloní (veure apartat 2.2.1.1.).

GRÀFIC 5.4.- DESTÍ DELS EMIGRANTS DE CIUTAT VELLA, 1952-1996.

[quadre 5.3a de l'annex]

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

A mitjans dels anys vuitanta s'inicia el canvi de tendència, i tant els immigrants com els emigrants, tenen com a origen i com a destí en la seva major part algun dels districtes de la ciutat de Barcelona. Per al període 1991-1996 (quadre 5.1), la major part de l'emigració té com a destí aquells districtes més propers a Ciutat Vella, és a dir, Sants-Montjuïc, Eixample i Sant Martí, entre els tres acumulen el 66% del total de l'emigració mentre que la resta de districtes no arriben en cap cas al 8%. Pel que fa als immigrants, quasi el 60% de la seva procedència són també els tres districtes més propers a Ciutat Vella citats anteriorment. Però es poden destacar els saldos migratoris positius, malgrat que en nombres absoluts representen poca població, dels districtes de les Corts i de Sarrià-Sant Gervasi, ja que són justament els dos districtes amb millors condicions socioeconòmiques de tota la ciutat, i és significatiu que Ciutat Vella tingui saldos migratoris positius amb aquests districtes.

Referent a les migracions de Ciutat Vella respecte a la resta de districtes de la ciutat de Barcelona durant el període 1991-1996, l'estudi realitzat pel Departament d'Estadística de l'Ajuntament de conclou que:

(...) el nombre d'emigrants gairebé ha doblat al d'immigrants. El saldo resultant ha representat una pèrdua de més de cinc mil habitants. Any rera any els saldos anuals han anat creixent negativament de forma progressiva.

Quan al perfil sociodemogràfic, pel que fa al sexe no s'observen diferències en les seves respectives composicions, registrant-se un lleu predomini dels homes en cadascun d'ells.

Per edats, la distribució relativa per grans grups entre ambdós col·lectius és semblant –predominant el grup de 25 a 39 anys-, si bé cal destacar un major pes relatiu dels grups de 15-24 i 25-39 anys en la immigració, mentre que en l'emigració sobresurten els grups de 40-64 i de 65 i més anys.

Quant al nivell d'instrucció, s'observen algunes diferències en la distribució percentual d'ambdós moviments, registrant-se una major presència entre els emigrants dels estudis primaris, mentre que entre els immigrants el percentatge dels que han realitzat estudis secundaris i superiors és lleugerament més alt, sempre en termes relatius (DEPARTAMENT d'ESTADÍSTICA, 1998: 51).

QUADRE 5.1.- MOVIMENT MIGRATORI INTERN DE CIUTAT VELLA, 1991-1996.

Districte	Immigració	%	Emigració	%	Saldo
Eixample	1.650	26,92	2.177	27,24	-527
Sants-Montjuïc	1.180	19,25	1.647	20,61	-467
Les Corts	186	3,03	172	2,15	14
Sarrià-Sant Gervasi	533	8,70	335	4,19	198
Gràcia	508	8,29	614	7,68	-106
Horta-Guinardó	494	8,06	568	7,11	-74
Nou Barris	417	6,80	572	7,16	-155
Sant Andreu	359	5,86	448	5,60	-89
Sant Martí	802	13,09	1.460	18,27	-658
Total districtes	6.129	100	7.993	100	-1.864

Font: DEPARTAMENT d'ESTADÍSTICA (1998)

Malgrat que no es puguin traslladar directament tots aquests resultats per al conjunt de Ciutat Vella al barri del Raval, i que només corresponguin al període 1991-1996, si que poden ser indicatius de la tendència del canvi social que s'està produint: marxa del barri gent per sobre dels quaranta anys majoritàriament amb estudis primaris, i acudeix a residir al barri gent per sota dels quaranta anys predominantment amb estudis secundaris i superiors. Sense dades sobre el nivell econòmic d'aquests migrants, ni tampoc sobre la categoria professional, el nivell de titulació es converteix en l'única variable que es pot associar a l'alça o baixa de la categoria socioeconòmica del barri. En aquest cas, ni que sigui de forma molt lleu, la tendència del canvi social indicaria un possible procés de gentrificació.

En aquest contexte social i demogràfic de Ciutat Vella, es volen analitzar les dades demogràfiques referents al barri del Raval per tal de poder-hi distingir el procés de gentrificació

5.1. Les barriades del Raval i el procés d'expulsió de la població

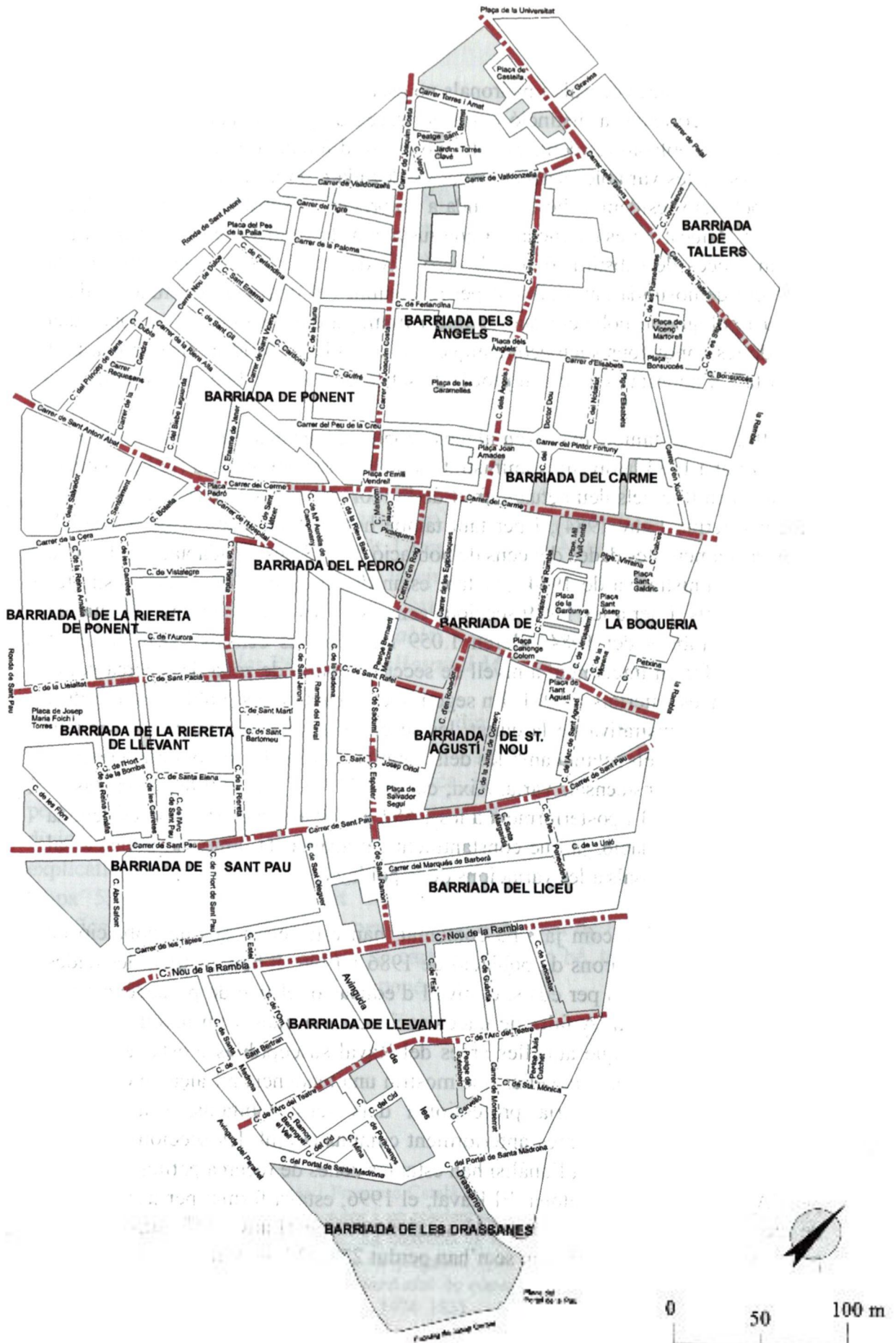
Previ a l'anàlisi de les dades censals i padronals, en aquest apartat es mostren quines han estat les fonts utilitzades, així com els principals problemes que han surgit en el tractament de les dades que han aportat, malgrat que aquest tema ja hagi estat tractat al capítol primer (veure subapartat 1.4.2). També es defineixen uns barris del Raval, en base a les àrees de recerca petites establertes per l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes àrees de recerca es defineixen, oficialment, per un número, però aquí se'ls hi assignat un nom, ja que per una banda s'evita afegir més xifres a una anàlisi estadística ja força densa en xifres, i per altra banda, un nom resulta ser molt més descriptiu d'aquestes àrees que no pas un nombre i, fins i tot, pretén ésser un xic explicatiu. I finalment, en el tercer subapartat, es mostra quin ha estat el procés d'expulsió de la població del Raval.

5.1.1. Les fonts d'estudi

L'anàlisi de les dades censals i padronals, en tant que recullen la informació sobre l'edat, el sexe, els estudis, la categoria socioprofessional i la procedència dels habitants, pot oferir una primera aproximació al procés de gentrificació, ja que són justament algunes d'aquestes variables les que defineixen als gentrificadors. A més, aquestes dades han estat obtingudes⁶ a una escala relativament gran, la secció censal, i també la zona de recerca petita, el que permet una anàlisi amb bastant de detall, i al mateix temps poden ser comparades les dades a petita escala per al conjunt de la resta de districtes de la ciutat.

⁶ Bona part de les dades han estat obtingudes del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, excepte les corresponents al padró de població de l'any 1996 i algunes variables del cens de població de 1991 (que ja s'indica en el seu moment), que han estat obtingudes de l'Institut d'Estadística de la Generalitat de Catalunya.

Mapa 5.2.- Les barriades del Raval

Però aquestes dades censals i padronals no estan exemptes de problemes. Per una banda, no permeten la distinció entre el procés de gentrificació i el d'ascensió social de la població resident, és a dir, no es pot diferenciar si la variació al llarg dels anys de les variables seleccionades és deguda a un ascens de les condicions de la població resident, o bé és deguda a un procés de substitució de la població resident. Aquest fet és essencial, ja que justament la gentrificació es defineix per ser un procés de substitució social, però l'evidència de la gran mobilitat de la població demostrada anteriorment per al conjunt del districte de Ciutat Vella, i per la tipologia de població que emigra i immigra del districte, si es donés una alça de les condicions socioeconòmiques de la població, voldria dir que una part important d'aquesta es deuria al procés de substitució social, ben probablement.

Per altra banda, també apareixen alguns problemes tècnics. En primer lloc, amb anterioritat a 1984 la divisió administrativa de la ciutat era diferent (hi havia dotze districtes en lloc dels deu actuals, fruit de la reorganització administrativa que es va dur a terme l'any 1984), i per tant també ho era l'agrupament de les dades. Afortunadament, les dades del cens de població de 1981 estan adaptades a la nova divisió administrativa de 1984, per tant estan desagregades en els deu districtes corresponents, i per a les 1.919 seccions censals en les que es dividia la ciutat en aquell any (abans del 1984, n'eren 1.059 les seccions censals), però ha estat impossible fer un tractament a nivell de secció censal o de zona de recerca petita per a les dades anteriors a 1981. En segon lloc, encara en els problemes referits a la divisió administrativa de la ciutat, les seccions censals són mòbils, i per tant comparar dades dels setanta amb les dels noranta és quasi bé impossible, ja que el nombre de seccions censals varia. Així, de les 1.919 de 1981 i 1986, es va passar a les 1.812 de 1991 i posteriorment a les 1.582 del 1996. La disminució es deguda a la minva de població, ja que constantment cal adaptar la dimensió poblacional de les seccions censals a les variacions de la població.

Les fonts utilitzades, com ja s'ha comentat, han estat els censos de població de 1981 i 1991, i els padrons de població de 1986 i 1996. S'han analitzat les dades referents a l'estructura per edats, el nivell d'educació, el lloc de procedència i la categoria professional. A falta de dades socioeconòmiques a un nivell de detall suficient s'assumeix que aquelles àrees del Raval susceptibles d'estar afectades per la gentrificació seran aquelles que mostrin una tendència a l'alça en els nivell d'educació, de la categoria professional dels seus habitants, i a un cert rejuveniment. Pels problemes anteriorment comentats amb les seccions censals, l'escala seleccionada per a l'anàlisi han estat les zones de recerca petites definides per l'Ajuntament de Barcelona. El Raval, el 1996, estava format per tretze zones de recerca petites (mapa 5.1) i per 41 seccions censals (l'any 1981 estava format per 63 seccions censals, per tant se n'han perdut 22 en 15 anys, més d'un terç).

5.1.2. Les barriades del Raval

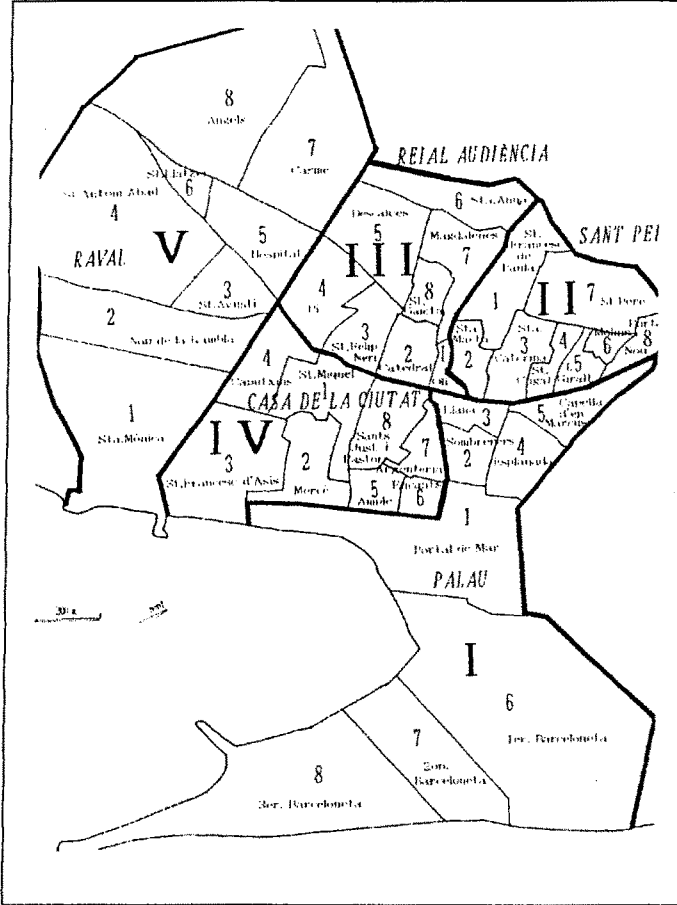
El Raval, malgrat que com s'ha vist és l'àrea que va ser incorporada al recinte emmurallat de Barcelona durant el segle XIV, i que durant força temps va ser un sòl districte, no és una àrea homogènia internament, hi ha, a dins d'ell, diverses barriades diferenciades⁷, bé per que van ser urbanitzades en èpoques diferents, bé pel seu caràcter social.

No hi ha un nombre objectivament establert de les barriades que existeixen al Raval, ni tampoc dels noms que tenen. Així, per exemple, per una banda, sociològicament i urbanísticament tradicionalment se n'han distingit dos, el Raval del Nord (o de Ponent) i el Raval del Sud (o de Sant Pau, o Xino) (ALBERCH, R., 1999: 231). Per altra banda, en la divisió feta de Barcelona en quaters l'any 1769, el Raval apareixia dividit en vuit quaters que podien ésser assimilats també a les barriades, aquests eren (de mar a muntanya): Sta. Mònica, Nou de la Rambla, St. Agustí, St. Antoni Abad, Hospital, St. Llätzer, Carme i Àngels (mapa 5.2). Inclús en l'antiga divisió administrativa de la ciutat de Barcelona, anterior a 1984, el districte del Raval apareixia dividit en dotze àrees diferents (de mar a muntanya): *Santa Mònica, Teatro, Liceo, San Pablo, Cárcel, San Lázaro, Sant Agustín, Convalecencia, Escuelas Pias, Padró, Hospital Militar i Belen* (mapa 5.3.).

Estadísticament, es reconeixen tretze àrees dins al Raval anomenades àrees de recerca petites (ARP), i cada una d'elles té assignat un número. En aquest capítol, per tal d'aprofitar aquesta divisió estadística, ja que les dades venien agrupades per seccions censals i el més senzill era agrupar aquestes segons les ARP, s'ha dividit el barri en tretze barriades, a les que s'ha assignat un nom que resulta més explicatiu d'aquella àrea a la que es fa referència, que no un número (quadre 5.2 i mapa 5.1). El nom s'ha fixat en funció de l'existència d'algun element significatiu, ja fos un edifici com per exemple el mercat de la Boqueria, el teatre del Liceu, o les Drassanes, o ja fos un carrer o plaça, o bé, també s'ha utilitzat la seva posició en el barri, a llevant o a ponent.

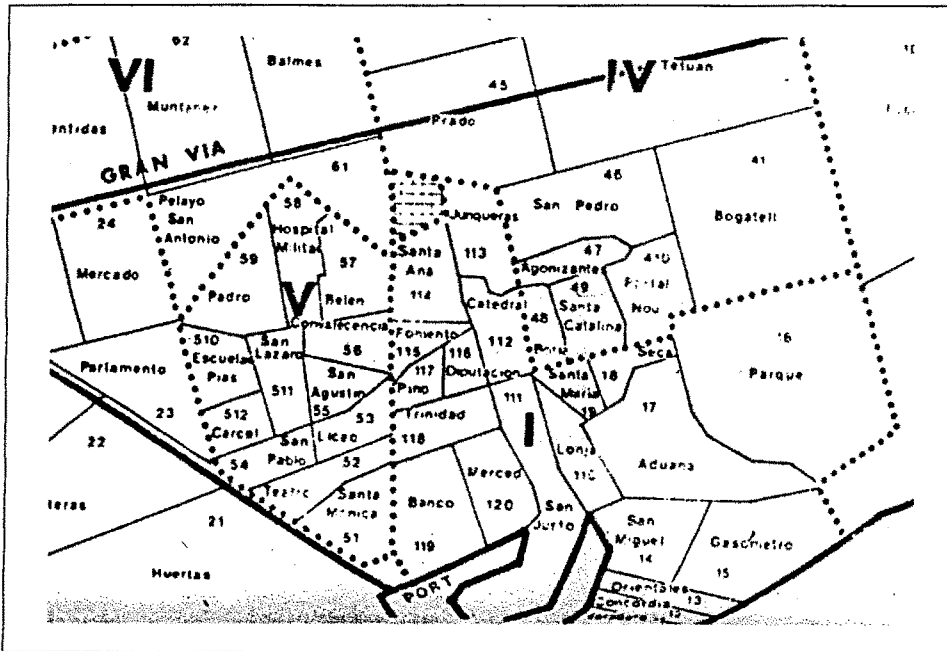
⁷ En l'obra de Josep Maria Espinàs i Francesc Català Roca, *Vuit segles de carrers a Barcelona*, apareix una conversa entre el primer autor i un resident del Raval en la qual es mostra clarament com hi ha diversos barris dins del Raval. La conversa va tenir lloc just davant del palau Güell, al carrer Nou de la Rambla, i quan l'autor va preguntar *Què és del barri, vostè?*, el resident va respondre, *no, jo sóc del Pes de la Palla, però això ho conec* (fent referència a aquest barri més al sud del Raval) (ESPINÀS, J.M. i CATALÀ, F., 1974: 183).

MAPA 5.2.- DIVISIÓ DE BARCELONA EN QUARTERS I BARRIADES, 1769.

Font: GRAS, M. M. (1997): 138.

MAPA 5.3.- DIVISIÓ DEL CENTRE HISTÒRIC EN DISTRICTES I BARRIADES, 1949.

Font: FERRAS, R. (1977): 232.

**QUADRE 5.2.- CORRESPONDÈNCIA ENTRE LES ARP
I ELS NOMS DE LES BARRIADES DEL RAVAL.**

Àrea de recerca petita	Nom de la barriada
01	Barriada de les Drassanes
02	Barriada de Llevant
03	Barriada del Liceu
04	Barriada de Sant Pau
05	Barriada de la Riereta de Llevant
06	Barriada de St. Agustí Nou
07	Barriada de la Boqueria
08	Barriada del Pedró
09	Barriada de la Riereta de Ponent
10	Barriada de Ponent
11	Barriada dels Àngels
12	Barriada del Carme
13	Barriada dels Tallers

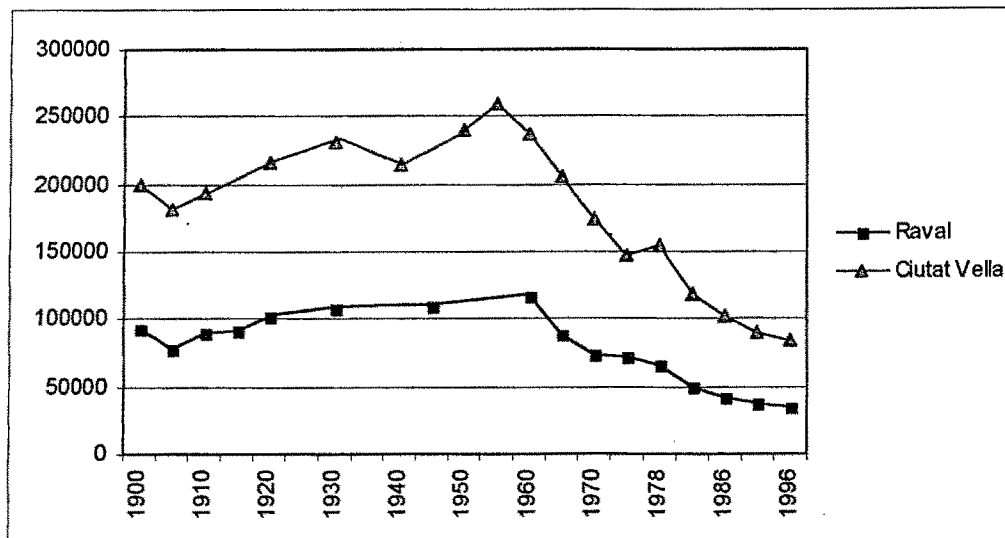
[quadre 5.4a de l'annex]

5.1.3. El procés d'expulsió

Val a dir que el que la reducció de població que s'ha produït al Raval no ha estat una simple pèrdua de població censada, sinó que més aviat ha estat un procés d'expulsió, en primer lloc per la degradació urbana, i en segon lloc pel procés de renovació social.

Aquest procés d'expulsió no s'inicia amb les intervencions de l'Ajuntament de Barcelona arran del PERI aprovat el 1983 i l'ARI aprovada el 1987, sinó que ja havia començat força abans. Així, el Raval tenia durant els anys cinquanta més de cent mil residents, l'any 1970 en tenia uns setanta mil, l'any 1981 només en residien ja prop de cinquanta mil, i l'any 1996 el nombre de residents s'havia reduït al voltant dels 36.000 (gràfic 5.5). Per tant hi ha un moviment net de quasi 65.000 persones entre 1950 i 1996, i més de quinze mil entre principis dels vuitanta i la segona meitat dels noranta. Aquesta xifra, però, cal suposar que seria més gran si es tinguessin en compte les xifres d'emigració i immigració, i de naixements i defuncions per separat, ja que aquelles 65.000 persones de diferència entre la població de 1950 i 1996, corresponen al saldo resultant de sumar el moviment natural i el moviment migratori.

GRÀFIC 5.5.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL RAVAL I A CIUTAT VELLA, 1900-1996.

Font: DEPARTAMENT d'ESTADÍSTICA de l'AJUNTAMENT de BARCELONA. JAUHAINEN, J. (1992). Elaboració pròpia.

El procés de pèrdua de població del Raval ha estat temporalment bastant similar al que ha seguit el conjunt del districte de Ciutat Vella (gràfic 5.5), és a dir, inici de la devallada demogràfica entre els anys cinquanta i seixanta, i entre finals dels anys setanta i principis dels vuitanta, alentiment d'aquest procés de reducció poblacional, que poc a poc sembla que va arribant a la seva fi. A partir dels anys cinquanta, i degut a la degradació física i social del Raval -que ja havia perdut tot els components romàntics i bohèmics que havia tingut ha principis de segle-, aquells que van tenir l'oportunitat de marxar del barri ho van fer, quedant només els que no van poder marxar per falta de solvència econòmica, i també els residents de sempre que no van voler marxar (JAUHAINEN, J., 1992: 93). Les afectacions eternes, i la particular legislació en matèria de lloguers, com s'ha vist en el capítol tercer, van ser una de les principals causes de la degradació urbanística del Raval. Per altra banda, també la falta d'inversió pública en serveis i equipaments per al barri, i sobretot la falta d'una política d'habitatge eficient, van contribuir a aquest procés de degradació. En el moment en que el creixement de la ciutat i els municipis del voltant de Barcelona, va poder oferir un volum de residència capaç d'absorbir bona part de la demanda, es va iniciar el procés de despoblació del Raval i de Ciutat Vella en general. Entre els anys setanta i principis dels vuitanta, la situació social al Raval, i també a d'altres barris de Ciutat Vella, es va tornar força explosiva amb la intensificació del tràfic i el consum d'heroïna. Com va mostrar Pere López en el seu estudi sobre els barris de Santa Caterina i el Portal Nou, la delinqüència, l'heroïna, la desatenció urbanística i social, i la pròpia tendència a la fragmentació social eren elements que propiciaven l'expulsió de la població (LÓPEZ, P., 1986: 125-149). Al Raval, la delinqüència i el problema de la droga van justificar en bona part la reforma

social i urbanística i encara avui, al carrer de Sant Pau, són visibles les pancartes penjades als balcons i als comerços que posen de manifest i alerten als vianants sobre el perill de robatori que es dona en aquesta àrea. Els propis veïns i comerciants s'han autoorganitzat per reduir el nombre de robatoris i evitar, al mateix temps, la utilització política de la delinqüència.

Apreciado vecino de la Calle Hospital y Plazas Sant Agustí y Pedró:

Os hacemos saber que los comerciantes y vecinos hemos puesto en marcha un sistema de pitidos (con silbato) y pancartas ("NO POLÍTICAS") para evitar el gran número de robos que se vienen sucediendo en nuestra calle y plazas.

Por ello te invitamos a participar con nosotros, tocando el silbato cuando veas que se comete un robo, y a colgar una pancarta en tu balcón.

NOTA: podeis disponer de un silbato y una pancarta GRATUITOS en la ferreteria "FERROVILE" de la calle Sant Pau, 52-54.

Estimat veí del Carrer Hospital i Places Sant Agustí i Pedró:

Us fem saber que els comerciants i veïns hem posat en marxa un sistema de xiulets i pancartes ("NO POLÍTQUES") per evitar el gran nombre de robatoris que es venen succeïnt en el nostre carrer.

Per aquesta qüestió et convidem a participar amb nosaltres, tocant el xiulet quan vegis un robatori i a penjar una pancarta en el teu balcó.

NOTA: podeu disposat d'un xiulet i una pancarta GRATUÏTS en la ferreteria "FERROVILE" del carrer Sant Pau, 52-54.

Octaveta repartida als veïns del Raval per l'Associació de veïns del carrer Hospital, plaça del Pedró i plaça de Sant Agustí per tal de lluitar contra els robatoris.

Amb l'inci de la reforma, a partir de l'aprovació del PERI, i sobretot amb l'aprovació i la posada en pràctica de l'ARI, el procés de pèrdua de població, i d'expulsió no es va aturar. Així, afegida a una certa expulsió "natural" de població del Raval, s'hi va afegir una expulsió directa o indirectament relacionada amb el procés de reforma.

Per una banda, aquesta expulsió ha afectat en part a un tipus de població que no es pot quantificar, aquella no censada. La portada a terme d'una de les solucions per acabar amb la degradació al Raval que s'apuntava a l'*Informe Sociològic del Distrito V⁸*, amb la posada en pràctica d'un programa d'higienització

⁸ *El derrumbamiento de las construcciones obsoletas debería conllevar una especial atención a las múltiples pensiones que existen en el distrito. De este modo se aseguraría la permanencia en el barrio de sus vecinos más antiguos y la población transeunte sería la más afectada. Esta población, por otra parte, al no estar enraizada en el barrio, se acomodaría más rápidamente en otras zonas* (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1981: 19)

d'establiments que es va iniciar a finals dels anys vuitanta⁹, i que va acabar el 1992 amb l'aprovació del Pla Especial d'Establiments de Concurrència Pública i Hosteleria, mitjançant el qual es regulaven les condicions de localització i instal·lació de les activitats culturals, de jocs d'atzar, de restauració, esportives, d'exhibició, d'ambientació musical i espectacles, i les d'hosteleria, ha acabat amb una part d'aquesta població flotant al Raval. És a dir, no és que s'acabés amb el que es considerava una problemàtica social (la gent que vivia en aquestes pensions i les seves activitats), sinó que el tancament de pensions i bars suposava l'emigració d'aquesta població cap a altres àrees de la ciutat o de l'àrea metropolitana, amb el que es difuminaven aquests problemes pel territori metropolità, però en cap cas s'emprenia una política social per enfrontar el problema i trobar solucions.

Per altra banda, l'expulsió també ha afectat a població resident tradicional del Raval. Aquesta expulsió no ha entrat en contradicció amb el que ha estat una de les màximes de l'Ajuntament de Barcelona i de la resta d'institucions públiques que han participat en el procés de renovació del barri: que els habitants de "tota la vida" no haguessin de marxar i poguessin gaudir de les millores que s'hi realitzessin¹⁰. A més, ja en la redacció del PERI, s'establia clarament una divisió

⁹ Joan Clos, actualment alcalde de la ciutat de Barcelona, expressava l'any 1991, en aquell moment regidor-president de Ciutat Vella i vice-president de PROCIVESA, que *en iniciar el programa d'higienització d'establiments es va observar que Ciutat Vella tenia, l'any 1987, 570 pensions amb la categoria d'una estrella, que oferien 7.363 habitacions i un total de 10.624 places, en pessimes condicions higiènic-sanitàries o bé amb anomalies greus d'instal·lacions.*

A més, una important majoria d'aquestes pensions eren utilitzades com a prostíbuls o com a caus de delinqüència i tràfic de drogues, i sols 350 tenien llicència d'activitat concedida o en tràmit, amb la consegüent distorsió per a la convivència a Ciutat Vella.

D'altra banda, Ciutat Vella tenia també un cens de 1.500 bars i restaurants, alguns d'aquests amb problemes higiènics idèntics i que tampoc complien la normativa vigent d'instal·lació, de manera que representaven per si mateixos un problema, atès que són un element important d'ajuda per al desenvolupament d'activitats relacionades amb la inseguretat ciutadana, com ara el consum i la venda de drogues, o bé les relacions que es creen al voltant de l'exercici de la prostitució al carrer. Totes aquestes situacions faciliten un ambient conflictiu a la zona immediata al local i dins el conjunt de Ciutat Vella.

A hores d'ara, després d'un procés exhaustiu d'inspecció carrer per carrer, edifici per edifici, s'han tancat durant els darrers tres anys 138 pensions, de les quals 27 eren meublés, que oferien un total de 2.653 habitacions amb 3.753 places, és a dir, el 35% de les existents l'any 1987. Altres, com a conseqüència de les inspeccions, s'han reformat i ofereixen les garanties higiènic-sanitàries desitjables. Pel que fa als bars i restaurants, se n'han tancat un total de 124, 52 dels quals han estat tancats per ordre governativa (CLOS, J., 1991: 69).

¹⁰ En la ponència "La problemàtica de l'habitatge a Ciutat Vella", feta per la Coordinadora de les Associacions de Veïns de Ciutat Vella a les Primeres Jornades sobre Ciutat Vella l'any 1989, es va posar de manifest la importància de l'habitatge en tots els plans d'actuació que s'estaven duent a terme des de les administracions, *des del moment que s'ha palesat (des de les pròpies administracions) la voluntat real de mantenir els residents i apostar per un centre on es visqui amb garanties de qualitat urbana necessàries* (PROCIVESA, 1991: 171). Per tant, l'actuació sobre el parc residencial era vital per tal de mantenir a la població tradicional del barri, creant-li les condicions de vida necessàries.

dels afectats, els directament afectats per les actuacions urbanístiques, i els afectats per la millora general del barri. La residència al barri dels primers quedava assegurada a partir de les promocions d'habitatge públic que s'anirien fent paral·lelament a les actuacions urbanístiques de expropiació. La residència al barri dels altres, en aquell moment quedava subjecta, segons el text, a la seva pròpia voluntat:

Si en algú cas la millora del sector pot comportar una pressió per a realitzar-se una substitució dels actuals residents per altres de major capacitat econòmica, els primers es troben perfectament protegits d'aquesta pressió a través de l'actual legislació sobre arrendaments urbans. S'ha de suposar, per tant, que si es produeix emigració dels actuals residents no serà de manera sino voluntària (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1983: 126).

Per tant, com s'ha vist en el capítol quart, aquells afectats directament per l'expropiació i que han pogut demostrar d'alguna manera la seva relació de propietat o lloguer sobre l'immoble que habitaven, han estat real·lotjats i per tant no han hagut de marxar. En canvi, l'expulsió indirecta, causada per les noves condicions que ofería la Llei d'Arrendaments Urbans aprovada el 1994, o per les pressions dels propietaris forçant la marxa dels llogaters, no ha pogut ésser controlada per l'administració per cap mitjà¹¹. Així, aquesta expulsió indirecta, sense que es pugin oferir dades aproximades sobre el seu volum, però sobre la que es coneix a partir de casos particulars, forma part d'aquest volum de població que marxa del barri. Els altres, aquells que en els processos d'expropiació no han pogut demostrar la seva vinculació "legal" amb l'immoble que ocupaven, malgrat que no han estat comptats en les dades censals, també han estat expulsats del barri. L'expulsió, directa o indirecta, i sense nombres que ens acostin al seu volum, ha existit al Raval.

S'han creat, doncs, les condicions per a que, tal i com informa la propaganda creada per PROCIVESA, s'iniciï el procés de renovació social del Raval, i de Ciutat Vella en general:

¹¹ En una entrevista mantinguda amb un membre de l'Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella, davant de la qüestió de quina havia estat la incidència sobre els lloguers de les expectatives de benefici que s'havien creat en els propietaris a partir de la renovació del barri i de les possibilitats de rehabilitació residencial que s'estaven donant, i més tenint en compte el canvi de Llei d'Arrendaments Urbans, aquest va comentar que no s'havia expulsat ningú del barri, que s'hi s'havia fet fora a algú de casa seva sempre s'havia fet amb la llei a la mà, és a dir, si s'havien apujat els lloguers o s'havia trencat la transmissió d'algun contracte de lloguer entre generacions, sempre s'havia fet sota la legalitat de la LAU, i per tant, dins de la legalitat més estricta.

*Moltes famílies residents a Ciutat Vella podran accedir a un nivell més que digne d'allotjament, gràcies a l'edificació d'immobles nous i la rehabilitació d'un nombre important d'edificis ja existents i que mereixen conservar-se i, alhora, quedarà disponible una oferta d'habitatges per a nous residents cridats a iniciar la necessària revitalització del teixit social de la zona*¹² (PROMOCIÓ CIUTAT VELLA, S.A., 1997).

5.2. L'evolució de les característiques demogràfiques al Raval, 1981-1996

En aquest apartat s'analitzen les dades censals i padronals de la població del Raval amb l'objectiu d'aïllar aquelles dades que puguin mostrar la gentrificació. Amb aquest fi s'elaboren quatre quadres sincrònics en base als censos i padrons dels anys 1981, 1986, 1991 i 1996, i a partir de l'evolució de diverses variables seleccionades es vol trobar els indicis de l'inici del procés de gentrificació.

És precís, per altra banda, emmarcar aquesta búsqueda de la gentrificació en el contexte demogràfic general que viu el Raval entre aquests anys. Com ja s'ha vist per al conjunt de Ciutat Vella, hi ha una pèrdua de població constant, per tant l'utilització de dades percentuals és del tot necessària, ja que les dades absolutes tenen quasi sempre un valor negatiu. A més, el Raval continua essent lloc d'acollida per a una part important de la immigració que arriba a la ciutat de Barcelona (FUNDACIÓ CIDOB i DEPARTAMENT D'ESTADÍSTICA, 1998), avui ja no immigració procedent de les àrees rurals de la resta de Comunitats Autònomes espanyoles, sinó procedent de l'estranger, sobretot de països africans, asiàtics i en general extracomunitaris. Per tant, hi ha una superposició de com a mínim tres processos socials: la pròpia evolució de la població resident, el procés de gentrificació que implica una determinada substitució, i l'acollida d'immigració que també implica un altre tipus de substitució. Aquest fet pot dificultar el trobar les evidències que es busquen sobre la gentrificació.

A més, cal tenir en compte que el Raval està encara en una etapa primerenca del procés de substitució que implica la gentrificació, per tant els canvis en la població són difícils de trobar per la seva poca representativitat en el conjunt del barri. En general, el procés de gentrificació és un procés llarg, que no es dona d'un dia per l'altre. La substitució de la població, a no ser que hi hagi un tipus d'actuació urbanística que permeti l'expulsió de la població resident tradicional de forma immediata, com va succeir per exemple als Docklands de la ciutat de London, pot durar molts anys. Cal donar especial rellevància al fet que la

¹² La negreta és afegida.

substitució de la població és la culminació d'un procés molt més ampli, que implica previament la degradació física i fins i tot l'abandonament dels edificis. Per tant, els indicis que es puguin trobar de gentrificació en el barri han de ser considerats, en tot cas, com de l'inici del procés que tendirà al canvi radical de la fesonomia i del contingut social del Raval.

Com s'ha comentat anteriorment, fou a partir dels anys setanta, i sobretot a partir de 1981 que el procés d'expulsió i de pèrdua de població al Raval, en nombres absoluts, es va anar alentint. Així, durant el quinquenni 1981-1986 es perderen 7.725 habitants (el que va representar el 40,5% de les pèrdues de tot Ciutat Vella), entre 1986 i 1991 el nombre d'habitants es va reduir en 4.900 (46% del total de les pèrdues de Ciutat Vella), i entre 1991 i 1996 la reducció va ser de només 2.235 habitants (el 32,96% del total de pèrdues de Ciutat Vella). Malgrat que els saldos sempre han estat negatius, la seva reducció ha estat significativa. El procés de descens de la densitat de població podria estar arribant a la seva fi, deixant el Raval amb una població estable d'entorn als 35.000 habitants per quilòmetre quadrat, quant fa uns cinquanta anys era de més de 100.000¹³, però també podria ser que en un futur no gaire llunyà, s'assistís a petits increments de la població atreta per un barri central, renovat i socialment atractiu.

L'anàlisi de l'evolució d'altres característiques, com el nivell d'instrucció o la categoria socioprofessional, entre d'altres, ajuden a matitzar aquests processos de pèrdua de població i expulsió, mostrant alguns aspectes de la renovació social, i per tant, de la possible nova població que acudeix a residir al Raval.

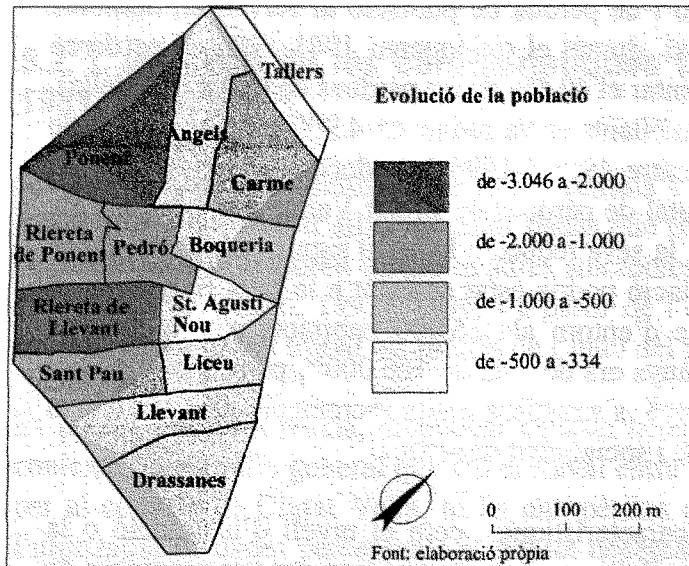
5.2.1. L'evolució de la població, 1981-1996

El procés de pèrdua de població i d'expulsió analitzat a gran escala, per zones de recerca petites o barriades, mostra com les àrees més afectades han estat, en termes absoluts entre 1981 i 1996, la barriada de la Riereta de Llevant i la barriada de Ponent, amb pèrdues superiors als 2.000 habitants (mapa 5.4), situació

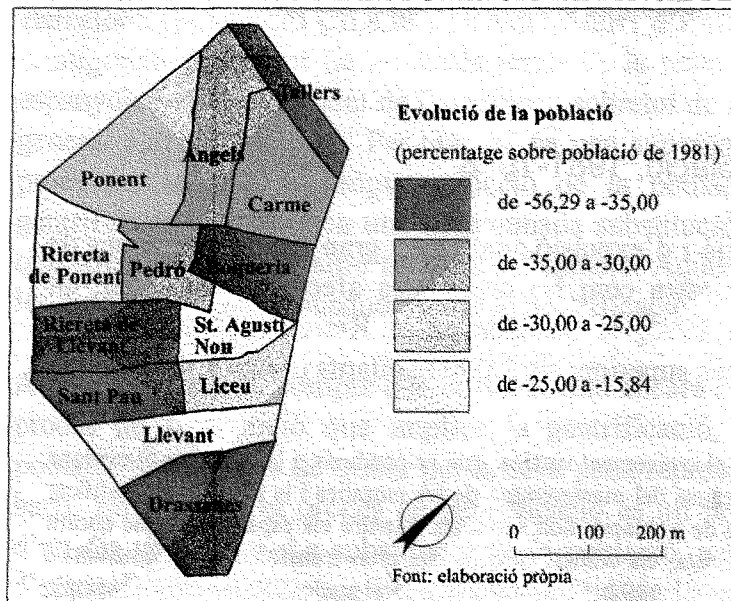
¹³ Com s'ha vist en el capítol tercer, el creixement vertical que es produeix a la ciutat de Barcelona a partir del segle XVIII, sobretot a causa del manteniment de les muralles i la prohibició d'edificar fora d'elles, va donar lloc a densitats de població molt elevades. Mentre els espais buits que encara quedaven dins de la ciutat eren edificats, els edificis ja existents eren transformats, fragmentats i densificats (CARRERAS i VERDAGUER, C., 1993: 59-62). Ben entrat el segle XX, ja amb l'Eixample començat a urbanitzar, encara va continuar el procés de densificació, i concretament al Raval es va donar el "barraquisme vertical", que consistia en construir barraques i altres tipus d'edificacions sobre dels terrats (ARTIGUES i VIDAL, J., et al., 1980: 59). El Raval va ésser un dels llocs on la densitat de població va arribar a ser més alta de tota la ciutat, i són nombroses les cites en llibres de caràcter científic i literari que descriuen les condicions de vida marcades per aquestes altes densitats de població.

que podria ser considerada com a normal tenint en compte que es tracta de dues de les barriades amb més població del Raval. En termes relatius, en canvi, la barriada de Sant Pau és la que majors perdues ha tingut, arribant a una disminució superior al 56% de la seva població inicial de 1981, mentre que les barriades de les Drassanes, Riereta de Llevant, Boqueria i Tallers han tingut pèrdues superiors al 35% (mapa 5.5).

MAPA 5.4.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DEL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

MAPA 5.5.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

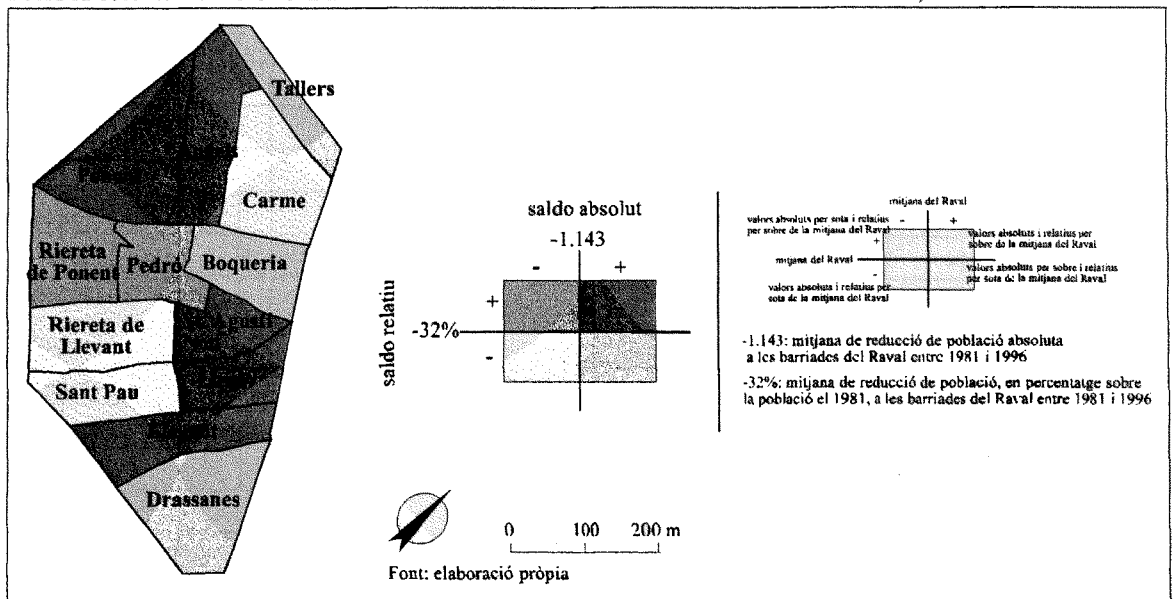

El mapa de síntesi (mapa 5.6), entre les dades en nombres absoluts i nombres relatius, mostra com per al període 1981-1996, són les barriades de Sant Pau, Riereta de Llevant i Carme les que perden més població, mentre que les de

Ponent, Àngels, St. Agustí Nou, Liceu i Llevant són, contràriament, les que menys en perden. Aquestes pèrdues, però no tenen la mateixa intensitat durant tot el període analitzat.

Si s'analitza l'evolució de la població per quinquennis, la major part de les barriades mostren una tendència a la reducció de les pèrdues de població entre 1981 i 1996, malgrat que hi ha algunes d'elles que no la segueixen (gràfic 5.6 i quadre 5.3). Així, hi ha barriades que mostren uns canvis destacats en la tendència de l'evolució de la població, ja sigui incrementant les pèrdues o mostrant un augment de població, canvis que en alguns casos poden ser relacionats amb actuacions urbanístiques concretes.

MAPA 5.6.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

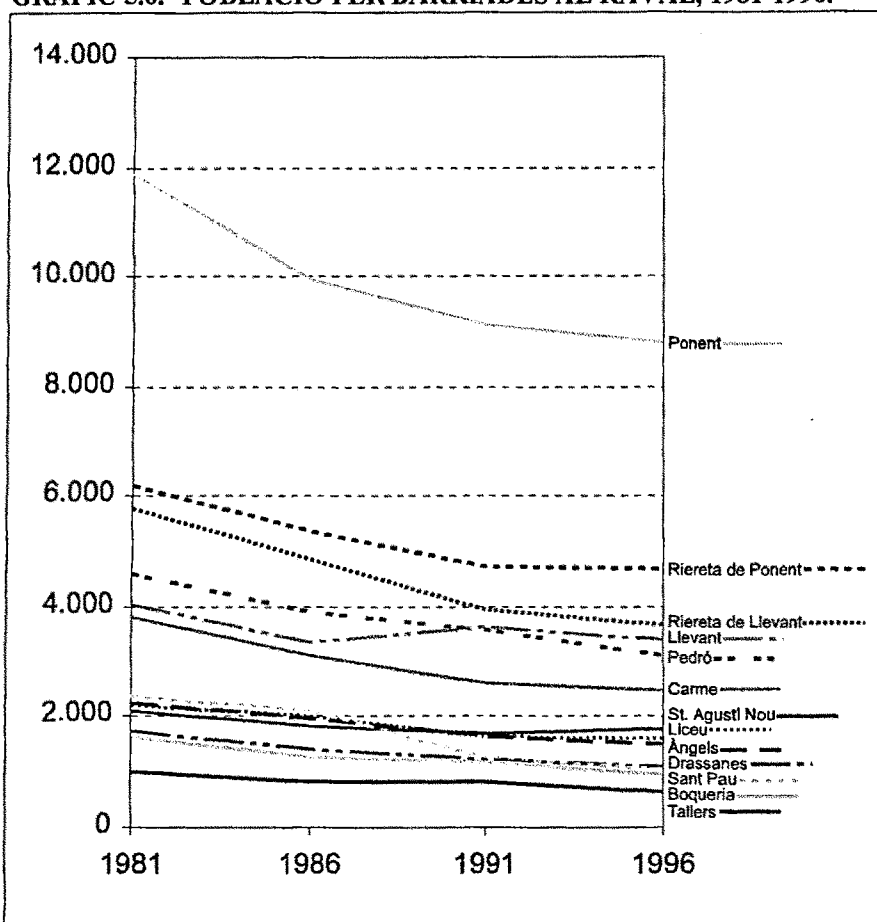
Per exemple, l'evolució de la barriada de Llevant es veu alterada per un augment sobtat de població entre 1986 i 1991, segurament relacionat amb les importants pèrdues a la barriada de Sant Pau, que s'incrementen respecte al període anterior (de -294 habitants per al període 1981-1986 a -819 habitants en el període 1986-1991). La causa d'aquesta relació podria ser l'expropiació i enderroc de diverses finques situades entre els carrers de Sant Ramón i de Sant Oleguer¹⁴, i també al carrer de les Tàpies¹⁵, dins de la barriada de Sant Pau, i el trasllat d'alguns dels

¹⁴ Entre aquestes finques es trobava l'actuació coneguda com l'illa de Sant Ramón, situada entre els carrers Marqués de Barberà, Nou de la Rambla, Sant Ramón i Sant Oleguer, que afectava a una àrea especialitzada en la prostitució. La reforma urbanística va consistir en l'enderrocament de tota l'illa, i la construcció de dos blocs d'habitatges destinats al real·lotjament de veïns i l'urbanització de dues places.

¹⁵ L'enderroc d'aquestes finques estava inclòs en les actuacions d'urbanització dels jardins del conjunt monumental de Sant Pau del Camp.

veïns afectats als habitatges públics contruïts al carrer de l'Om, i a la residència per a gent gran construïda al carrer Nou de la Rambla, ambdós situats a la barriada de Llevant. Aquest trasllat explica, doncs, la reducció de la població en el primer cas i l'augment de població en el segon. Per altra banda, la barriada dels Àngels mostra un augment de les pèrdues entre els períodes 1981-1986 i 1986-1991, clarament relacionades amb les actuacions de construcció del Museu d'Art Contemporani de Barcelona, i l'expropiació i enderrocament d'unes finques al carrer Peu de la Creu i també al carrer de Valldonzella, aproximadament al davant d'on actualment es troba la facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Ramon Llull, utilitzades posteriorment per a la construcció d'habitatge públic¹⁶.

GRÀFIC 5.6.- POBLACIÓ PER BARRIADES AL RAVAL, 1981-1996.

[quadre 5.5a de l'annex]

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

També durant el quinquenni 1991-1996 hi ha dues barriades, les del Pedró i Boqueria, que incrementen les pèrdues de població respecte al quinquenni

¹⁶ A principis de l'any 2000, els habitatges del carrer Peu de la Creu ja estaven construïts i ocupats pels nous inquilins, mentre que els del carrer Valldonzella, encara estaven en construcció.

anterior, motivades en el primer cas, per les expropiacions i enderrocs deguts a l'obertura de la part alta de la Rambla Central, i també del carrer Maria Aurèlia de Campmany -que justament connecta amb la Rambla Central-, i en el segon cas motivades per les actuacions al carrer d'en Roig, que van consistir en l'expropiació i enderroc de les finques situades a la cantonada entre els carrers del Carme i d'en Roig, i la posterior construcció d'habitatges públics.

QUADRE 5.3.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER QUINQUENNIS A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

	81-86	86-91	91-96	81-86(%)	86-91(%)	91-96(%)
Drassanes	-328	-170	-132	-18,81	-12,01	-10,59
Llevant	-688	255	-232	-16,96	7,57	-6,40
Liceu	-198	-376	-61	-8,91	-18,58	-3,70
Sant Pau	-294	-819	-242	-12,21	-38,76	-18,70
Riereta de Llevant	-931	-910	-292	-16,08	-18,73	-7,40
St. Agustí Nou	-283	-138	87	-13,43	-7,57	5,16
Boqueria	-345	-127	-200	-20,87	-9,71	-16,93
Pedró	-712	-336	-419	-15,44	-8,62	-11,76
Riereta de Ponent	-855	-646	-14	-13,76	-12,06	-0,30
Ponent	-1937	-810	-299	-16,31	-8,15	-3,28
Àngels	-278	-308	-123	-12,43	-15,73	-7,45
Carme	-701	-516	-104	-18,39	-16,59	-4,01
Tallers	-175	1	-204	-17,34	0,12	-24,43
Raval	-7725	-4900	-2235	-15,53	-11,66	-6,02

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

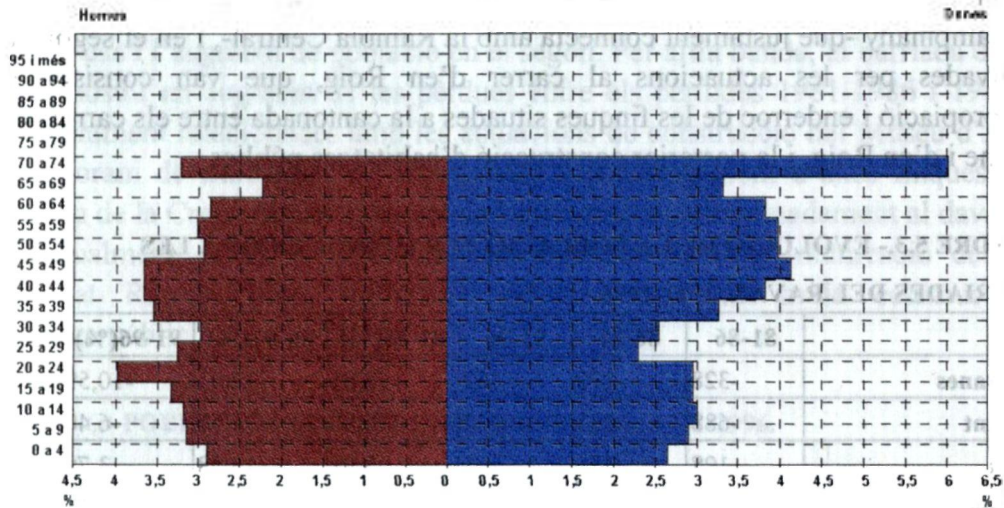
Per altra banda, durant el període 1991-1996, mentre que com s'ha vist la majoria de barriades aconseguen reduir les seves pèrdues de població, la barriada de Sant Agustí, fins i tot la incrementa, el que mostra ja un canvi de tendència important que caldrà confirmar amb les properes dades que aportí el cens de població de l'any 2001.

5.2.2. L'estructura per edats

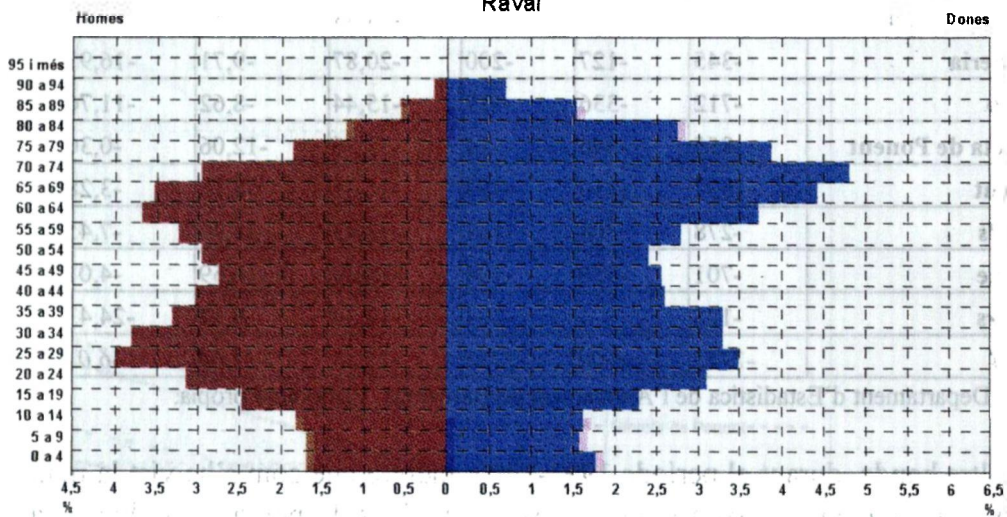
L'evolució de l'estructura per edats de la població de les barriades del Raval pot aportar algunes dades interessants a aquesta evolució analitzada. En primer lloc, mostra l'envelliment de la població resident al Raval, en segon lloc deixa entreveure la reducció de la població adulta, i en tercer lloc, fa palesa la baixa taxa de natalitat amb la disminució també de la població jove. Aquests tres processos són clarament visibles en analitzar l'estructura per edats i sexes de la població del Raval entre els anys 1970 i 1996 (gràfic 5.7).

Gràfic 5.7.- Distribució de la població per edats i sexes al barri del Raval, 1970-1996.

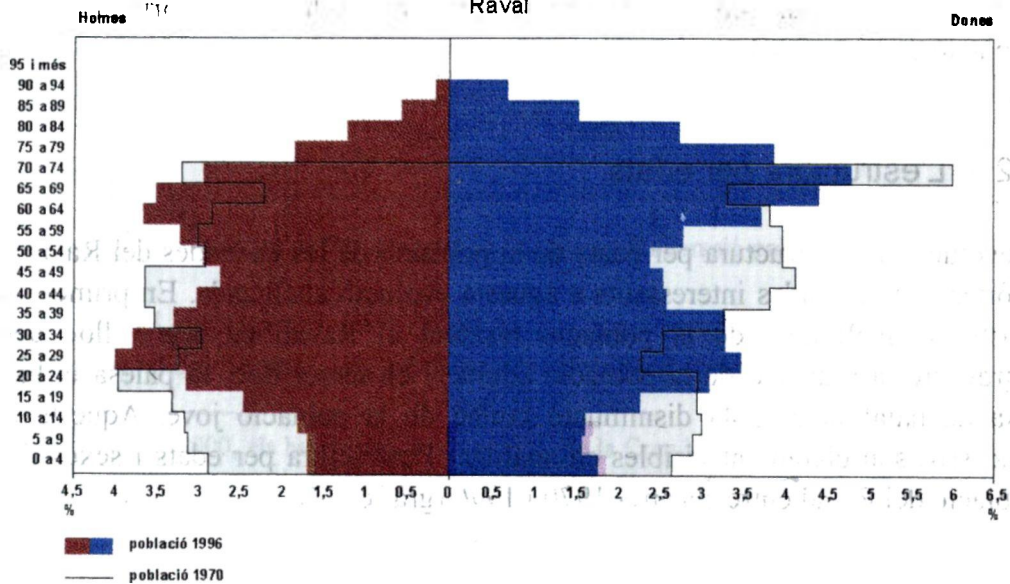
Distribucio de la poblacio per edats i sexes,1970
Raval

Distribucio de la poblacio per edats i sexes,1996
Raval

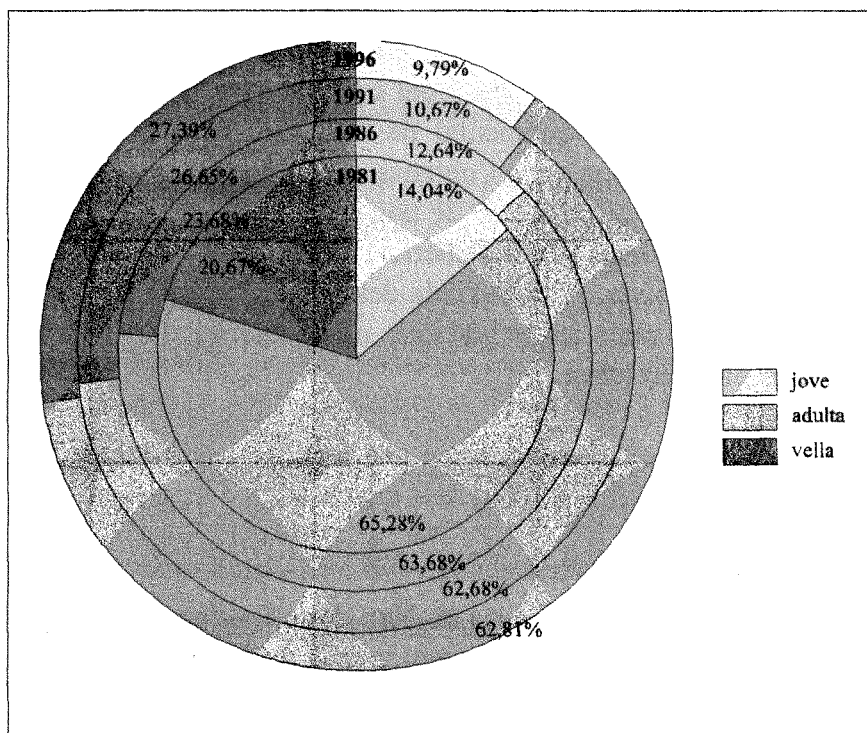

Distribucio de la poblacio per edats i sexes,1970-1996
Raval

Efectivament, en primer terme, el que més destaca de les dades sobre l'evolució de l'estructura per edats de la població del Raval és l'envelliment, procés tant característic no només del centre històric de la ciutat de Barcelona, el districte de Ciutat Vella, sinó del conjunt de la ciutat, com s'ha vist al capítol segon (veure apartat 2.3.1). La població de més de 65 anys ha augmentat cada any el seu pes relatiu, i per al conjunt del Raval representava el 1996 el 27,39% del total de la població (gràfic 5.8), essent aquests percentatges del 27,9% per al districte de Ciutat Vella i del 19,7% per al conjunt de Barcelona. Però aquest envelliment es dona només en termes relatius, ja que en nombres absoluts la població de més de 65 anys al Raval ha disminuït en 1.009 persones entre 1981 i 1996. Aquesta és possiblement la diferència més important entre el procés d'envelliment de la població de Barcelona i el districte de Ciutat Vella, on la població de més de 65 anys augmenta en termes absoluts i relatius, respecte del procés d'envelliment del barri del Raval, on la població de més de 65 anys disminueix en termes absoluts¹⁷.

GRÀFIC 5.8.- ESTRUCTURA PER EDATS DE LA POBLACIÓ AL RAVAL ENTRE 1981 I 1996.

Font: dades procedents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

¹⁷ Aquest fet, es dona també als barris Gòtic i Parc del districte de Ciutat Vella, mentre que al de la Barceloneta, la població de més de 65 anys augmenta en nombres absoluts amb un volum suficient com per contrarestar les pèrdues dels altres tres barris del districte.

Particularment en el cas de la ciutat de Barcelona, el pes relatiu de la població de més de 65 anys augmenta degut al propi augment en nombres absoluts (de 236.361 persones en aquesta franja d'edat el 1981, a 311.084 l'any 1996), i també per la pèrdua d'efectius joves i adults. En canvi, al Raval, el pes relatiu de la població vella augmenta fins i tot disminuint en nombres absoluts (quadre 5.6; mapa 5.9), degut a la pèrdua important que es dona en el nombre d'efectius adults (quadre 5.5; mapa 5.8), i en menor mesura també dels joves (quadre 5.4; mapa 5.7). Així, la devallada de la població jove al Raval ha estat de 3.867 efectius entre 1981 i 1996, representant un 52,26% de la població de 1981, mentre que la devallada de la població adulta ha estat de 11.735 efectius, representant un 34,12% (les mateixes dades per a la ciutat de Barcelona han estat del 52,2% per als joves i del 15,95% per als adults). La pèrdua d'adults ha estat, doncs, l'element clau en aquest procés d'envelliment, fet que, a més, és un índex clar d'una població que emigra.

La reducció de la població adulta per barriades (mapa 5.8) ha estat clarament destacable, tant en nombres absoluts com en relatius, a les de Sant Pau, Riereta de Llevant i Carme, que justament coincideixen amb aquelles barriades que, en general, han tingut majors pèrdues de població. En els dues primeres, les actuacions urbanístiques als jardins de Sant Pau i del carrer de les Tàpies en la urbanització dels jardins del conjunt monumental de Sant Pau del Camp, als carrers de Sant Oleguer i de Sant Ramon per a l'obtenció de sòl necessari per a la construcció d'habitatges públics i la urbanització de nou espai públic, i també als carrers de Sant Jeroni i de la Cadena per a l'obertura de la Rambla Central, segurament han jugat un paper decisiu. A la barriada del Carme, en canvi, no es troba una raó clara relacionada amb les actuacions urbanístiques que pugui explicar les pèrdues com en el cas anterior.

Per quinquennis, quasi totes les barriades segueixen una tendència a la reducció de població adulta (quadre 5.5; mapa 5.8) al llarg dels quatre anys, excepte en dos períodes:

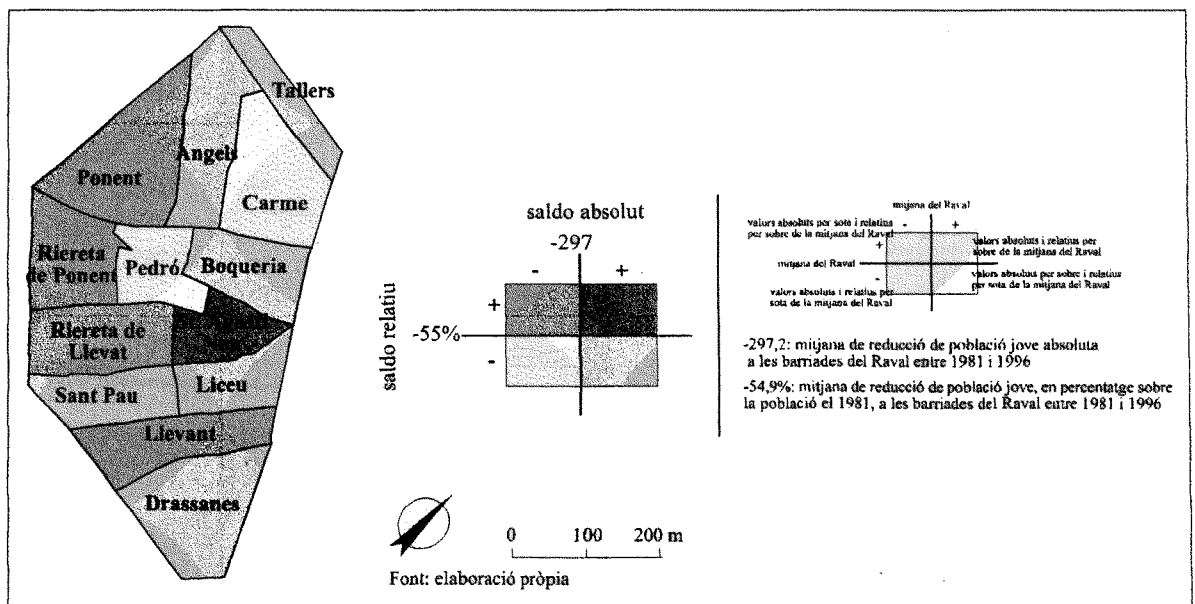
- Durant el període 1986-1991, les barriades de Nou de la Rambla i Tallers, contràriament a la tendència general, augmenten la seva població adulta. En la primera, i com ja s'ha comentat en l'evolució general de la població, el trasllat dels afectats per les actuacions urbanístiques a l'illa de Sant Ramón, als habitatges públics del carrer de l'Om podria explicar aquest augment. En el cas de la barriada de Tallers, no hi ha una causa clara explicativa relacionada amb la reforma urbanística exposada al capítol quart. En cap dels dos casos, però, l'augment té continuïtat es manté en el període següent.

QUADRE 5.4.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ JOVE, 1981-1996.

	1981	1986	1991	1996	Saldo 81-96	saldo 81-96 (%)
Barcelona	377.593	305.316	236.696	180.502	-197.091	-52,20
Ciutat Vella	18.310	12.785	9.617	8.263	-10.047	-57,84
Raval	7.399	5.312	3.959	3.532	-3.867	-52,26
Drassanes	296	226	145	99	-197	-66,55
Llevant	725	468	434	346	-379	-52,28
Líceu	320	233	192	143	-177	-55,31
Sant Pau	344	310	165	102	-242	-70,35
Riereta de Llevant	973	723	484	541	-432	-44,4
St. Agustí Nou	231	202	180	181	-50	-21,65
Boqueria	217	153	102	69	-148	-68,2
Pedró	718	510	389	313	-405	-56,41
Riereta de Ponent	957	702	507	494	-463	-48,38
Ponent	1.700	1.148	895	873	-827	-48,65
Àngels	293	240	170	125	-168	-57,34
Carme	508	317	232	205	-303	-59,65
Tallers	117	80	64	41	-73	-64,96

Font: Dades procedents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

MAPA 5.7.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ JOVE AL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

mitjana del Raval

valors absoluts per sota i relatius per sobre de la mitjana del Raval	-	+
mitjana del Raval	+	-
valors absoluts i relatius per sobre de la mitjana del Raval	-	+
valors absoluts i relatius per sota de la mitjana del Raval	+	-

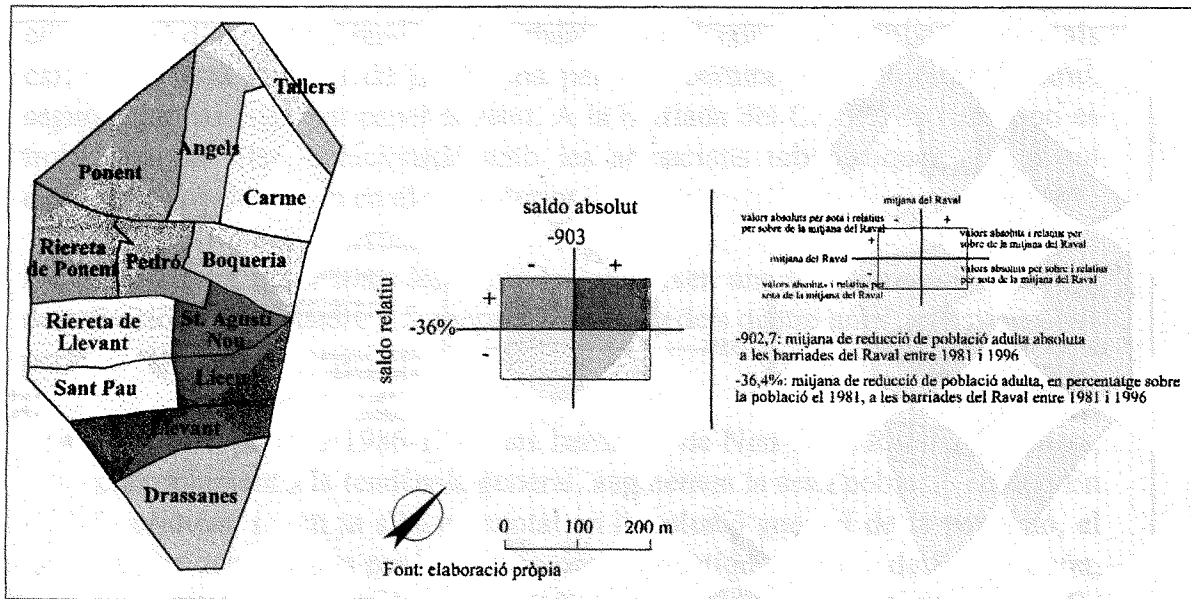
-297,2: mitjana de reducció de població jove absoluta a les barriades del Raval entre 1981 i 1996
 -54,9%: mitjana de reducció de població jove, en percentatge sobre la població el 1981, a les barriades del Raval entre 1981 i 1996

QUADRE 5.5.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ADULTA, 1981-1996.

	1981	1986	1991	1996	saldo 81-96	saldo 81-96 (%)
Barcelona	1.291.746	1.144.207	1.120.273	1.085.659	-206.087	-15,95
Ciutat Vella	83.514	64.561	57.082	54.898	-28.616	-34,26
Raval	34.392	26.750	23.261	22.657	-11.735	-34,12
Drassanes	1.300	958	840	775	-525	-40,38
Llevant	2.927	2.279	2.344	2.231	-696	-23,78
Liceu	1.567	1.318	1.019	1.048	-519	-33,12
Sant Pau	1.718	1.368	842	674	-1.044	-60,77
Riereta de Llevant	4.069	3.102	2.495	2.489	-1.580	-38,83
St. Agustí Nou	1.432	1.154	1.045	1.158	-274	-19,13
Boqueria	1.094	799	719	582	-512	-46,80
Pedró	3.146	2.470	2.230	2.040	-1.106	-35,16
Riereta de Ponent	4.230	3.343	2.912	3.045	-1.185	-28,01
Ponent	8.138	6.291	5.698	5.700	-2.438	-29,96
Àngels	1.531	1.192	991	933	-598	-39,06
Carme	2.563	1.972	1.603	1.574	-989	-38,59
Tallers	677	504	523	408	-269	-39,73

Font: Dades procedents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

MAPA 5.8.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ADULTA AL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

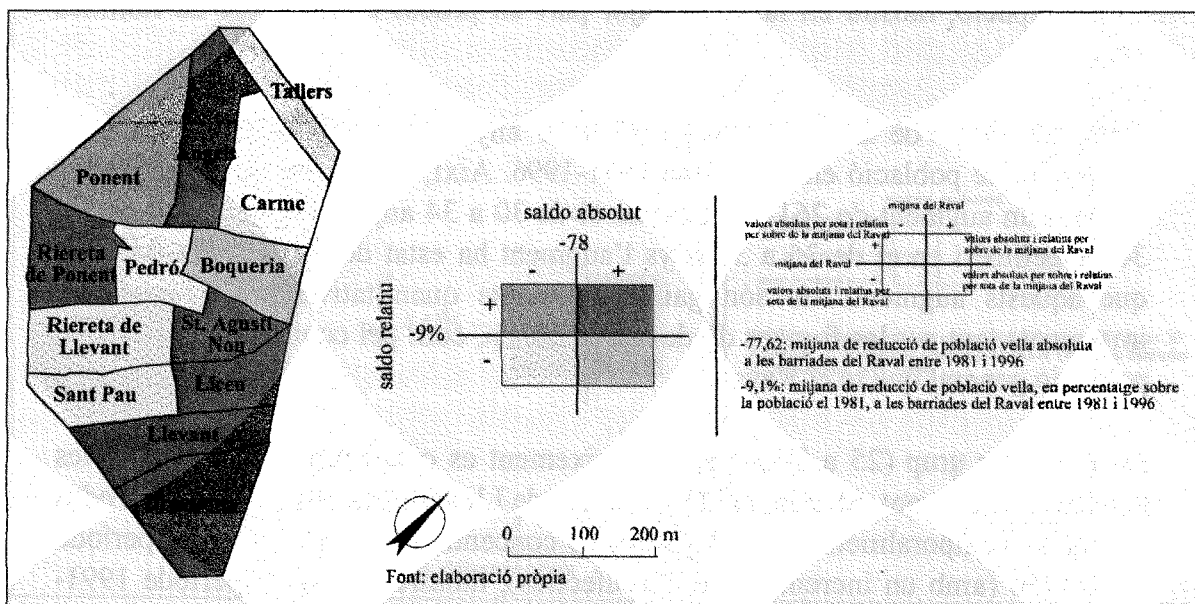

QUADRE 5.6.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ VELLA, 1981-1996.

	1981	1986	1991	1996	saldo 81-96	saldo 81-96 (%)
Barcelona	236.361	252.289	285.158	311.048	74.687	31,6
Ciutat Vella	25.793	23.918	23.913	23.549	-2.244	-8,7
Raval	10.890	9.947	9.889	9.881	-1.009	-9,27
Drassanes	269	232	261	273	4	1,49
Llevant	664	622	846	953	289	43
Liceu	452	473	437	452	0	0
Sant Pau	490	435	287	318	-172	-35,1
Riereta de Llevant	1.145	1.033	969	818	-327	-28,56
St. Agustí Nou	543	468	461	500	-43	-7,92
Boqueria	416	356	360	354	-62	-14,9
Pedró	1.037	918	943	863	-174	-16,78
Riereta de Ponent	1.381	1.313	1.293	1.336	-45	-3,26
Ponent	2.728	2.499	2.535	2.521	-207	-7,59
Àngels	529	526	489	510	-19	-3,59
Carme	969	822	760	786	-183	-18,89
Tallers	267	250	248	197	-70	-26,22

Font: Dades procedents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

MAPA 5.9.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ VELLA AL RAVAL PER BARRIADES, 1981-1996.

- Durant el període 1991-1996, les barriades de Liceu, St. Agustí Nou, Riereta de Ponent i Ponent també incrementen el nombre de població adulta, mostrant un canvi de tendència destacat, que en el cas de mantenir-se en el proper període podria ser un signe de gentrificació.

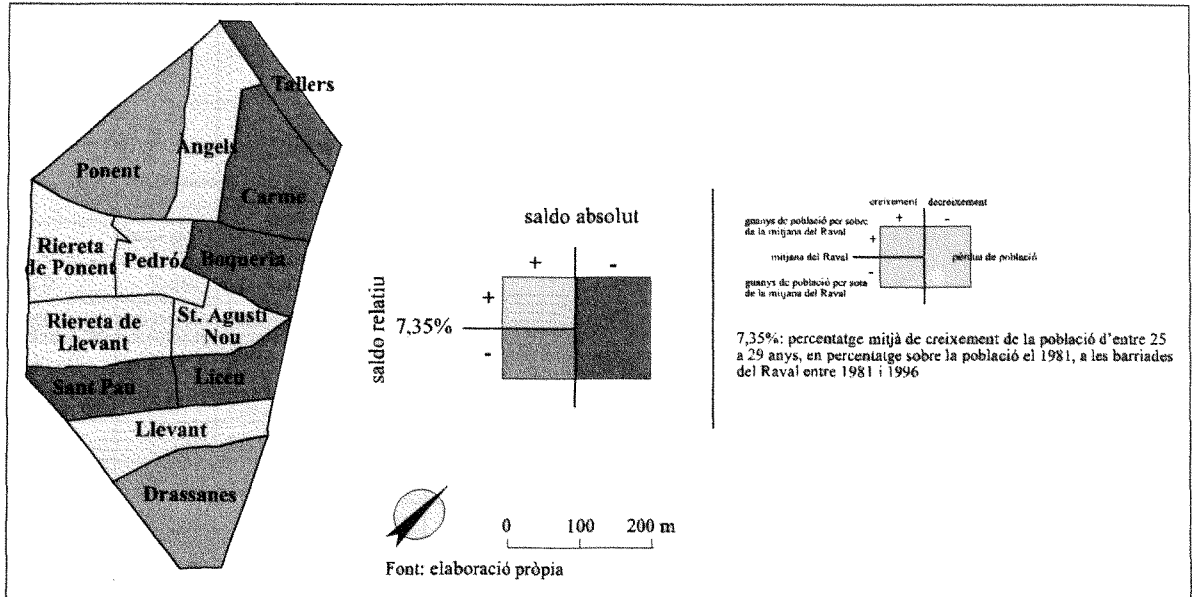
Les dinàmiques de la població jove per quinquennis (quadre 5.4; mapa 5.7) són clarament negatives. Només durant l'últim període, 1991-1996, les barriades de Riereta de Llevant i Sant Agustí Nou han tingut lleugers augments de població jove. La població vella (quadre 5.6; mapa 5.9), per la seva banda, tendeix cap a una certa estabilitat, sense presentar però una tendència concreta per a totes les barriades, sinó que cada una d'elles ha tingut augments i pèrdues d'efectius en períodes diferents, sempre però minsos en comparació amb els de la població adulta. Així, les pèrdues d'efectius entre 1981 i 1996, com s'ha vist, no arriben al 10% de mitjana per a tot el Raval.

Per grups quinquennals d'edat, l'evolució de la població adulta presenta unes característiques interessants. En els grups de 15 a 19 i de 20 a 24 anys, el període 1981-1996 es mostra clarament negatiu, amb pèrdues de 1.771 efectius en el primer grup per al conjunt del Raval, i de 1.103 en el segon. Igualment, per períodes de cinc anys (1981-1986; 1986-1991; 1991-1996), les pèrdues són també generals per al conjunt del Raval i en tots les barriades. La pèrdua de població en aquests grups d'edat (a l'igual que en els anteriors, és a dir, de 5 a 9 i de 10 a 14), malgrat la incidència que pugui tenir la mortalitat i en alguns casos l'emancipació, mostra en la seva major part un procés d'emigració de famílies senceres.

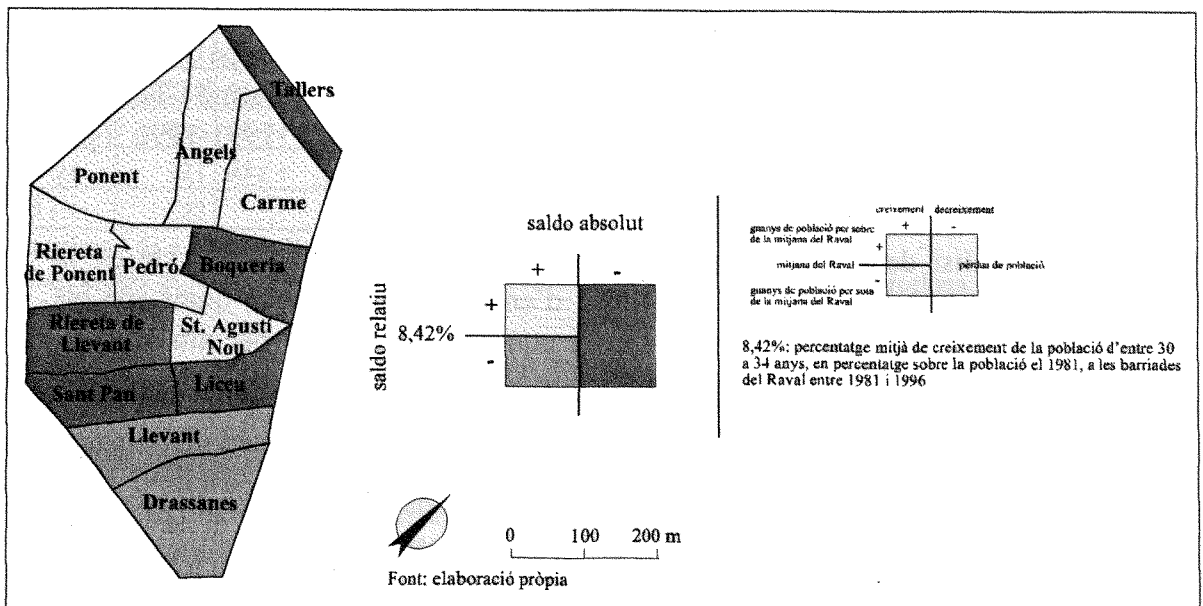
Entre els grups de 25 a 29 anys i 35 a 39 anys, en canvi, la tendència és a l'augment de població en el període 1981-1996. Així, en el grup de 25 a 29 anys es dona un augment de 261 efectius, en el de 30 a 34 anys l'augment ha estat de 300 efectius, i en el de 35 a 39 anys l'augment ha estat de 84 efectius. Malgrat que aquests augments no són gaire importants quantitativament, sí que són importants tant per les franges d'edat on es donen, com pel contexte de pèrdua de població general que té el Raval.

En el primer grup (25 a 29 anys), el creixement es concentra (mapa 5.10) a les barriades de Llevant, St. Agustí Nou, Riereta de Llevant, Riereta de Ponent, Pedró i Àngels. Temporalment, aquest guany es concentren bàsicament en el període 1981-1986 (amb un increment de 208 efectius), mentre que en el període 1991-1996 també es dona un increment, però menys important, amb 54 efectius.

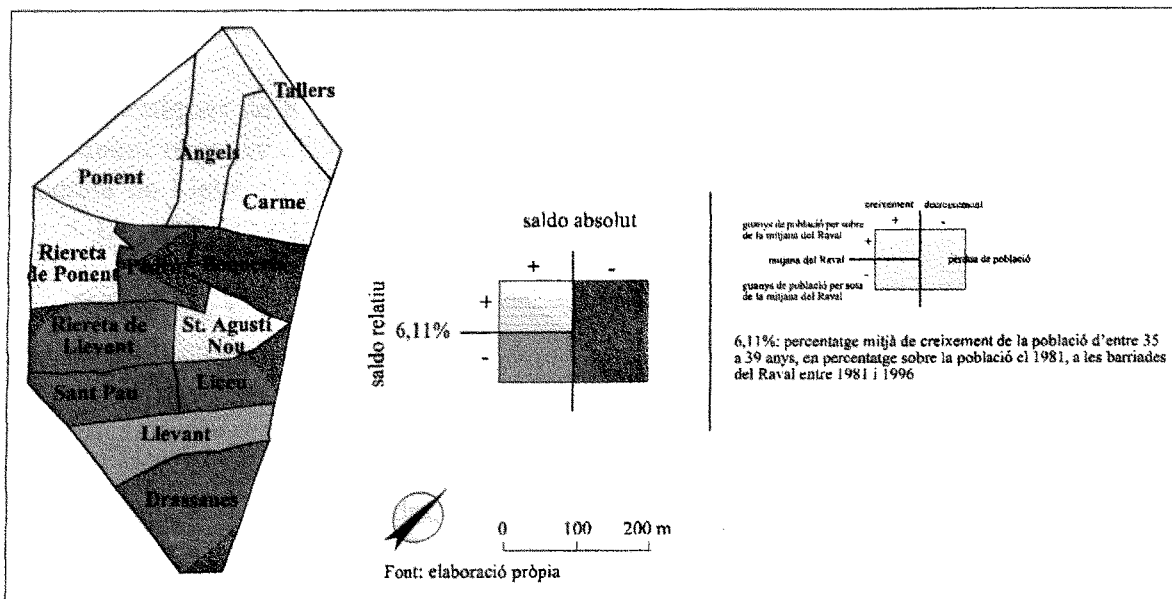
MAPA 5.10.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE 25 A 29 ANYS A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

MAPA 5.11.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE 30 A 34 ANYS A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

MAPA 5.12.- EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE 35 A 39 ANYS A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

En el grup de 30 a 34 anys, el creixement es concentra (mapa 5.11) a les barriades de St. Agustí Nou, Pedró, Riereta de Llevant, Ponent, Àngels i Carme, mentre que temporalment aquests guanys es donen en els períodes 1986-1991 (235 efectius) i 1991-1996 (242 efectius).

I finalment, el grup de 35 a 39 anys, el guany es concentren (mapa 5.12) a les barriades de St. Agustí Nou, Riereta de Ponent, Ponent, Àngels, Carme i Tallers, i temporalment aquests guanys es concentren en el període 1991-1996 (434 efectius).

Aquesta anàlisi detallada per edats permet de concretar, en el contexte de la dinàmica general de pèrdua de població i d'envelliment al Raval, quins són els grups d'edat i els barris més afectats per aquests processos, i per altra banda, també quins són els grups d'edats, els períodes i els barris que mostren una dinàmica contrària a la general. Justament aquests barris que tenen una dinàmica de creixement podrien ser, en principi, els gentrificats. Però també aquest augment de població adulta pot ser causat per la pròpia dinàmica de la població, és a dir, que l'augment pot ser causat pel pas de població jove a població adulta, o bé pel pas d'un grup quinquennal d'edat al següent. A més, un augment en la població tampoc és indicatiu suficient del procés de gentrificació, ja que encara que en general se'n perdi, entre els que hi queden també hi pot haver un procés de renovació social. Per tant, l'estudi dels grups d'edat no és suficient per a detectar les possibles àrees de gentrificació, ja que el canvi en aquests grups d'edat no és en ell mateix representatiu de gentrificació, i a més, pel tipus d'anàlisi utilitzada no es poden delimitar aquelles àrees que realment guanyen població.

QUADRE 5.7.- ANÀLISI LONGITUDINAL DELS GRUPS D'EDAT QUINQUENNALS DEL RAVAL, 1981-1996.

<i>Edat</i>	1981	<i>Edat</i>	1986	saldo 86-81	<i>Edat</i>	1991	saldo 91-86	<i>Edat</i>	1996	saldo 96-91
								0-4	1.197	
					0-4	1.170		5-9	1.139	-31
		0-4	1.330		5-9	1.177	-153	10-14	1.196	19
0-4	1.931	5-9	1.689	-242	10-14	1.612	-77	15-19	1.644	32
5-9	2.496	10-14	2.293	-203	15-19	2.224	-69	20-24	2.174	-50
10-14	2.972	15-19	2.677	-295	20-24	2.641	-36	25-29	2.588	-53
15-19	3.415	20-24	2.976	-439	25-29	2.534	-442	30-34	2.465	-69
20-24	3.277	25-29	2.535	-742	30-34	2.223	-312	35-39	2.290	67
25-29	2.327	30-34	1.988	-339	35-39	1.856	-132	40-44	1.953	97
30-34	2.165	35-39	1.901	-264	40-44	1.868	-33	45-49	1.837	-31
35-39	2.206	40-44	2.012	-194	45-49	1.853	-159	50-54	1.866	13
40-44	2.702	45-49	2.404	-298	50-54	2.195	-209	55-59	2.081	-114
45-49	3.453	50-54	3.186	-267	55-59	2.834	-352	60-64	2.563	-271
50-54	3.914	55-59	3.427	-487	60-64	3.033	-394	65-69	2.755	-278
55-59	4.311	60-64	3.644	-667	65-69	3.106	-538	70-74	2.697	-409
60-64	3.650	65-69	2.995	-655	70-74	2.512	-483	75-79	2.003	-509
65-69	3.624	70-74	2.786	-838	75-79	2.058	-728	80-84	1.385	-673
70-74	3.197	75-79	2.193	-1.004	80-84	1.401	-792	85-89	741	-660
75-79	2.201	80-84	1.267	-934	85-89	603	-664	90-94	251	-352
80-84	1.229	85-89	544	-685	90-94	174	-370	95 i +	49	-125
85-89	496	90-94	140	-356	95 i +	35	-105			
90-94	121	95 i +	22	-99						
95 i +	22									

[quadres 5.6a a 5.18a de l'annex]

Font: Dades procedents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

Una anàlisi de tipus longitudinal dels grups d'edat quinquennal¹⁸ permet aïllar aquelles barriades del Raval que realment guanyen població, no per la dinàmica natural, sinó per la migratòria, i que per tant són àrees susceptibles d'estar afectades per un procés de gentrificació. Cal aclarir però, que aquest augment de població adulta i jove pot ser fruit del doble procés social que es dona al Raval, el

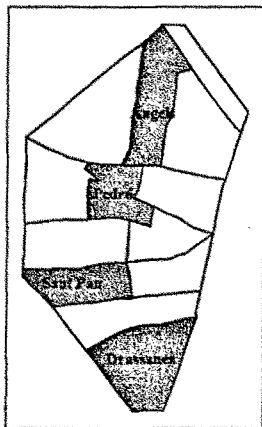
¹⁸ L'anàlisi longitudinal dels grups quinquennals s'ha fet a partir de l'observació de l'evolució dels grups d'edat entre 1981 i 1996 (per exemple els efectius del grup quinquennal de 0 a 4 anys el 1981 seran els de 5 a 9 anys el 1986, els de 10 a 14 anys el 1991 i els de 15 a 19 anys el 1996). No s'ha aplicat cap taula de mortalitat ja que no es vol fer ni la reconstrucció de les generacions ni cap predicció de població. Per contra, s'assumeix que tots els grups d'edat (excepte els de 0 a 4 anys) tendeixen naturalment a la reducció, per la incidència de la mortalitat, per tant es busquen directament aquells grups que augmenten la població, i que per tant reben immigrants.

de gentrificació i paral·lelament el d'acollida d'immigració, així que caldrà afinar més aquesta anàlisi posteriorment amb una sobre la procedència de la població. De totes formes, i com en el cas anterior, la pèrdua de població no és totalment indicativa d'absència de gentrificació (ja que hi pot haver substitució en un contexte de pèrdua de població), només que s'assigna major importància a aquells barris en que es produeix un augment net de població adulta.

En aquesta anàlisi longitudinal es pot observar com al conjunt del Raval només durant el període 1991-1996 es produeixen guanys de població en alguns grups d'edat quinquennals (quadre 5.7), per a la resta de períodes, les pèrdues han estat constants en tots el grups. Concretament, el grups d'edat que obtenen guanys d'efectius entre 1991 i 1996 són els de 10 a 14 anys (+19), de 15 a 19 anys (+32), de 35 a 39 anys (+67), de 40 a 44 anys (+97) i de 50 a 54 anys (+13). Malgrat que els saldos són petits, es donen en unes edats força significatives, ja que en el contexte d'envelliment que es troba el Raval, justament són grups d'edat joves i adults els que mostren saldos positius. Els saldos positius en edats més joves, a més, mostren l'assentament al Raval de famílies amb fills.

Per barriades (quadres 5.6a a 5.18a de l'annex), es poden agrupar en quatre categories segons l'evolució general, però sobretot segons quina ha estat l'evolució durant el període 1991-1996 en el que, com s'ha vist, és quan es donen alguns canvis significatius:

- Durant el període 1991-1996 no aconsegueixen trencar la tendència a la pèrdua de població, i per tant perdent en tots, o la gran majoria de grups d'edat quinquennals: barriades de Drassanes, Sant Pau, Pedró i Àngels.

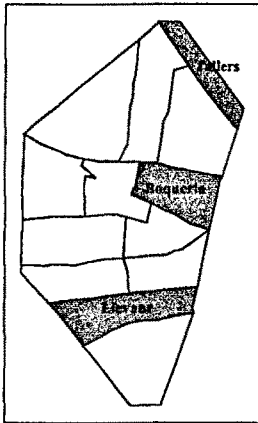
A la barriada de les **Drassanes**, malgrat que la tendència al llarg dels tres períodes (1981-1986; 1986-1991; 1991-1996) ha estat a la reducció de la pèrdua de població, en l'últim període no aconsegueix invertir aquesta tendència i perd població en tots els grups d'edat, excepte en el de 30 a 34.

A la barriada de **Sant Pau** les pèrdues més importants es donen durant el període 1986-1991, i malgrat que durant el període següent es reduïen sensiblement, en tots els grups d'edat es tornen a registrar pèrdues que continuen essent més importants que per al conjunt del Raval (en nombres relatius). Per tant, aquest és un barri amb un procés clar de reducció de la població per causa, entre d'altres, de la incidència ja esmentada dels enderroc.

A les barriades del **Pedró** i dels **Àngels** les pèrdues es mantenen al llarg dels tres períodes en quasi tots els grups d'edat, i només presenten petits

guanys en alguns grups d'edat significatius en els dos últims períodes, que podrien indicar un canvi de tendència que s'hauria de confirmar en els propers anys.

- Durant el període 1986-1991 aconseguen augments en alguns o gran part dels grups d'edat quinquennals de població, però retornen a les pèrdues durant el període 1991-1996: barriades de Llevant, Boqueria i Tallers.

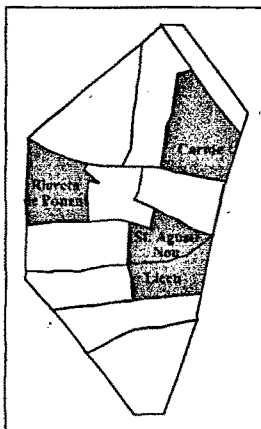

A la barriada de **Llevant** es produeixen augments molt destacats en la major part de grups d'edat durant el període 1986-1991 (com s'ha vist anteriorment, fruit del procés de real·lotjament al carrer de l'Om i a la residència per a gent gran del carrer Nou de la Rambla), però al període següent les pèrdues tornen a ser la tendència general, malgrat que hi ha alguns grups d'edat significatius que mantenen guanys.

A la barriada de la **Boqueria** els guanys durant el període 1986-1991 són molt poc importants, però les pèrdues al període següent augmenten de forma considerable, essent fins i tot, més importants que les que es donen al conjunt del Raval (en nombres relatius).

A la barriada de **Tallers** en canvi, els guanys en el període 1986-1991 són força destacats, fins el punt que la població del barri augmenta (malgrat que només en una persona, els guanys es donen en edats adultes i joves, mentre que les pèrdues de població vella els contraresten), però al període següent les pèrdues tornen a ser força importants, essent, igual que en el barri anterior, més importants que les que es donen al conjunt del Raval (en nombres relatius).

- Durant el període 1991-1996 augmenten la població en alguns grups significatius (joves i adults): barriades de Liceu, St. Agustí Nou, Riereta de Ponent i Carme.

A la barriada del **Liceu** es donen guanys de població en edats significatives (a partir dels 20 anys fins els 39, i entre els 45 i els 59 anys) durant el període 1991-1996. Els altres dos períodes anteriors, havien estat netament negatius. Per tant, hi ha una arribada de població adulta-jove i adulta destacada.

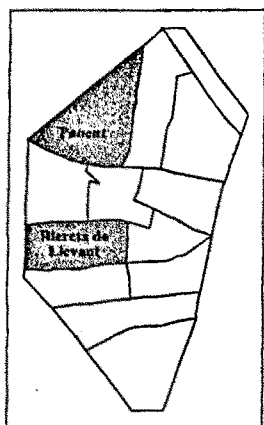
A la barriada de **St. Agustí Nou** igualment el període 1991-1996 representa un canvi de tendència destacat en l'evolució de la població, però en aquest cas els grups

d'edat on es dona aquest canvi són els compresos entre els 0 i 29 anys, i de 35 a 49 anys. Els guanys, són doncs en la població jove i adulta-jove.

A la barriada de **Riereta de Ponent** succeeix el mateix que al de St. Agustí Nou, i els grups d'edat on es dona el canvi de tendència són els compresos entre 5 i 29 anys, 35 i 44, i 50 i 64 anys.

En canvi, a la barriada del **Carme**, la tendència ha estat més similar a la del Liceu, i els grups d'edat on ha augmentat la població han estat els compresos entre 15 i 29 anys, 40 i 49, i 55 i 59 anys.

- Durant el període 1981-1986 i 1986-1991 mostren guanys en determinats grups de població, però és sobretot a partir del període 1991-1996 que es produïen guanys importants: barriades de Ponent i Riereta de Llevant

A ambdós barris, **Riereta de Llevant** i **Ponent**, la tendència ha estat a que els guanys de població, entre 1986 i 1996, es produeixen en grups d'edat joves i adults, mentre que en el grup d'adults-joves (entre 25 i 34 anys) es produeixen pèrdues.

5.2.3. Origen de la població

L'origen de la població del Raval és un aspecte important d'analitzar ja que el Raval, històricament, ha jugat el paper de barri d'acollida de diversos corrents d'immigració, com ja s'ha vist en el capítol tercer. De totes formes, en l'anàlisi de l'epígraf de censos i padrons referent a "lloc de naixement", hi ha un problema que cal tenir en compte, i és que no es pot associar directament el lloc de naixement al lloc de procedència, per tant no s'està estudiant directament la mobilitat de la població del Raval, ja que no es coneixen les etapes intermèdies ni la durada de residència als llocs, sinó que simplement s'està analitzant a grans trets quin és el pes de la població nascuda a tal província o tal altra, o de l'estranger, però poc més. En aquest sentit, l'anàlisi ha de permetre, sobretot, identificar els immigrants extraeuropeus legals.

D'aquesta anàlisi s'espera trobar una composició ben diversificada de la població del Raval, fruit de les diverses onades migratòries que l'han anat ocupant successivament. Al mateix temps, la seva evolució en els anys estudiats, entre 1981 i 1991¹⁹, ha de permetre observar com la tendència a la pèrdua de població

¹⁹ Per diverses causes, ha estat impossible comptar amb les dades del padró de 1996 desagregades per secció censal a l'hora d'elaborar aquest capítol.

ha afectat als diversos grups i si contràriament, hi ha algun grup específic de població que augmenta. En general, doncs, la composició segons l'origen de la població al Raval està força relacionada amb l'evolució dels fluxes migratoris durant els anys estudiats, encara que tampoc cal descuidar l'efecte de la mortalitat.

Es pot afirmar que aquest fluxe migratori al Raval ha anat canviant, tant quantitativament com qualitativament, com ha passat igualment en general a la ciutat de Barcelona i a Catalunya (GARCIA COLL, A., 1996: 177). És a dir, han variat tant el volum dels fluxos, com la direccionalitat i també la seva composició. Així, bàsicament, per una banda, la immigració procedia fins als anys setanta sobretot d'algunes províncies la resta de l'estat espanyol, mentre que en l'actualitat s'hi han afegit els fluxes migratoris procedents de l'estranger, i una part dels immigrants espanyols han iniciat al mateix temps un procés de retorn al seu lloc d'origen. Per altra banda, el fluxe migratori ha minvat espectacularment, convertint-se des de 1967 en negatiu, amb el que el Raval perd any rera any població, fet que és igualment apreciable per al conjunt de Ciutat Vella, com ja s'ha vist a l'inci d'aquest capítol.

Entre 1981 i 1991, agrupant la població resident al Raval segons la província de naixement, i en dades absolutes, tots els grups perden població, excepte la població nascuda a Ceuta i la població estrangera (quadre 5.8). Les pèrdues, doncs, han estat generalitzades, encara que distribuïdes de forma desigual. Els grups amb més pèrdues (superiors als 200 efectius) han estat els d'algunes províncies pertanyents a les Comunitats Autònomes d'Andalusia (Almeria, Córdoba, Granada i Sevilla), Catalunya (Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona), País Valencià (València i Castelló), Aragó (Hosca, Terol i Saragossa), Galícia (Lugo) i Múrcia, és a dir, les primeres a enviar migrants a Barcelona i que protagonitzen la novel·la citada de Maruja Torres (TORRES, M., 1997).

Aquelles províncies corresponen, en la seva major part, a les províncies que majors fluxes d'immigrants van aportar a la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana durant els anys cinquanta i seixanta. Per tant, cal suposar que una part d'aquestes pèrdues es deu al conegut moviment migratori de retorn²⁰

²⁰ Com s'ha comentat anteriorment, entre la població que emigra de Ciutat Vella, entre 1991 i 1996, sobresurten els grups d'edat de 40 a 64 anys (22,3% del total de l'emigració), i de més de 65 anys (14,2%), que podrien correspondre amb els immigrants dels anys 50, 60 i primer quinquenni dels 70. En general, pel que fa als àmbits territorials d'emigració, *el 70% es queda a Catalunya i, bàsicament, a les comarques de l'antiga Regió I, en especial, al Barcelonès i al Baix Llobregat. L'emigració a la resta d'Espanya representa prop del 30% del total i les principals Comunitats Autònomes de destí són, en primer lloc, Andalusia i, en menor grau, les territorialment contigües -València i Balears-, i Galícia* (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1998: 51). Sense que es conegui cap investigació publicada que aprofundeixi en l'estudi de les dues variables interrelacionades, grups d'edat i àmbit territorial de destí de l'emigració, es podria dir que existeix un moviment

(PASCUAL, A. i CARDELÚS, J., 1991; GARCIA COLL, A., 1996: 183-84), o bé al trasllat de la residència a d'altres districtes de la ciutat de Barcelona, o a d'altres municipis de Catalunya. En nombres relatius, també es mantenen les majors pèrdues en els grups de població nascuts a les províncies que van aportar un nombre important d'immigrants; així en les províncies de la Comunitat Autònoma del País Valencià, i de Tarragona, Terol, Albacete, Àlaba i Múrcia, les pèrdues són d'entre un 40% i un 50% dels efectius residents al Raval el 1981.

QUADRE 5.8.- COMUNITAT AUTÒNOMA* D'ORÍGEN DE LA POBLACIÓ RESIDENT AL RAVAL, 1981-1991.

Origen	1981		1986		1991		81-91	% sobre pèrdues	% sobre 1981
Girona	618	1,24	464	1,10	373	1,01	-245	1,94	-39,64
Lleida	1.047	2,11	778	1,85	645	1,74	-402	3,18	-38,40
Tarragona	832	1,67	608	1,45	472	1,27	-360	2,85	-43,27
Andalucia	5.123	10,30	3.915	9,32	3.526	9,50	-1.597	12,65	-31,17
Aragón	2.673	5,37	1.969	4,69	1.583	4,27	-1.090	8,63	-40,78
Asturias	295	0,59	210	0,50	196	0,53	-99	0,78	-33,56
Balears	244	0,49	222	0,53	155	0,42	-89	0,70	-36,48
Canarias	116	0,23	131	0,31	97	0,26	-19	0,15	-16,38
Cantabria	196	0,39	142	0,34	146	0,39	-50	0,40	-25,51
Castilla la Mancha	1.173	2,36	820	1,95	791	2,13	-382	3,03	-32,57
Castilla León	1.795	3,61	1.363	3,24	1.306	3,52	-489	3,87	-27,24
Euskadi	272	0,55	272	0,65	220	0,59	-52	0,41	-19,12
Extremadura	701	1,41	487	1,16	570	1,54	-131	1,04	-18,69
Galicia	2.180	4,38	1.760	4,19	1.628	4,39	-552	4,37	-25,32
Madrid	672	1,35	720	1,71	481	1,30	-191	1,51	-28,42
Múrcia	1.437	2,89	996	2,37	804	2,17	-633	5,01	-44,05
Navarra	237	0,48	178	0,42	170	0,46	-67	0,53	-28,27
La Rioja	178	0,36	128	0,30	115	0,31	-63	0,50	-35,39
València	1.756	3,53	1.335	3,18	966	2,60	-790	6,26	-44,99
Ceuta-Melilla	177	0,36	156	0,37	165	0,44	-12	0,10	-6,78
Estranger	1.249	2,51	1.547	3,68	2.582	6,96	1.333	-10,56	106,73
Barcelona	26.760	53,81	23.785	56,62	20.118	54,21	-6.642	52,61	-24,82
No consta	3	0,01	23	0,05	0	0,00	-3	0,02	-100,00
Total	49.734	100,00	42.009	100,00	37.109	100,00	-12.625	100,00	

* Catalunya s'ha dividit en províncies.

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Per altra banda, cal destacar, com era d'esperar, que han estat els estrangers els que han presentat una dinàmica més important al Raval. El seu creixement

migratori de retorn a Ciutat Vella, i també concretament al Raval, la magnitud del qual però no pot ser avaluada.

destaca entre la tendència general de pèrdua d'efectius de la resta de grups, i si el 1981 només representaven el 2,51% del total de la població al Raval (1.249 persones), el 1991 aquest percentatge ja era del 6,96% (2.582 persones), i el 1996 del 9,5% (3.316 persones), essent ja el 1996 el barri de la ciutat de Barcelona amb el major nombre de població estrangera²¹, tant en nombres absoluts com en relatius. Aquestes dades confirmarien que el Raval, malgrat la pèrdua generalitzada de població i els saldos migratoris negatius, continua essent porta d'entrada i lloc d'acollida d'immigrants, ara però majoritàriament estrangers, i sobretot procedents de països en vies de desenvolupament. Per poder saber la composició d'aquest grup "estrangers", s'ha analitzat un altre epígraf dels censos i padrons de població, el corresponent a la nacionalitat de la població censada al Raval²². De l'anàlisi de les dades es desprén, per una banda, l'important creixement dels marroquins, filipins i resta d'asiàtics²³ entre 1986 i 1996 (gràfics 5.9 a 5.11; quadre 5.9), que arriben a concentrar el 1996 més del 67% de la població estrangera resident al Raval, i que mostren una dinàmica creixent de concentració al Raval, més en el cas dels filipins i de l'Indostán, que no en els marroquins, que malgrat que són els més nombrosos, ja han iniciat un procés de desconcentració cap a d'altres barris de la ciutat de Barcelona (CIDOB, 1998: 90). Aquests augments de població estrangera i la seva particular localització al Raval, poden ajudar a contextualitzar els creixements de població jove-adulta i adulta que, com s'ha vist en l'anterior apartat, s'havien donat en algunes barriades.

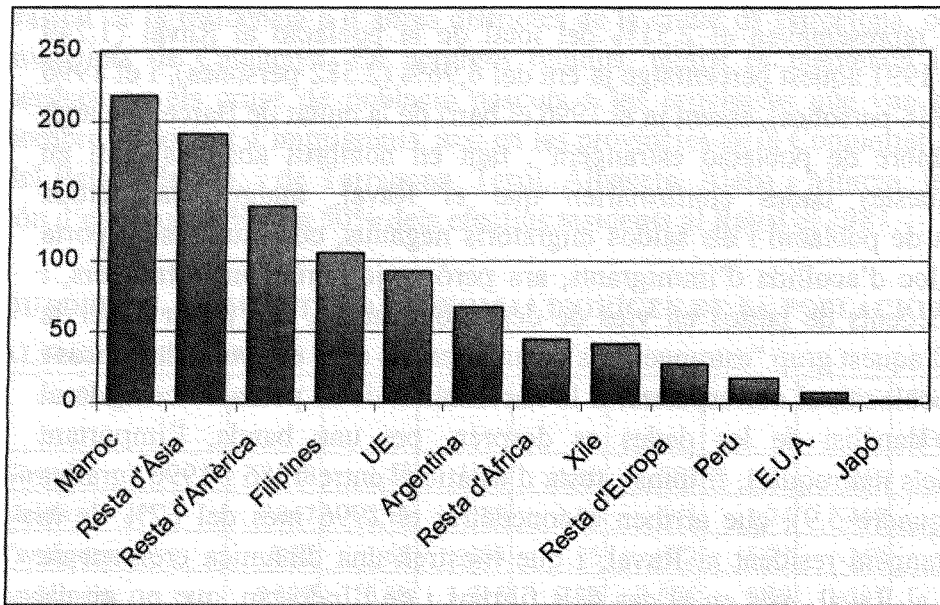
Cal tenir en compte que l'any 1997, el 43,4% del total de filipins de la ciutat de Barcelona i el 44,6% de població procedent de l'Indostán que resideixen a la ciutat de Barcelona, es concentren al barri del Raval. Per al cas del Marroc aquest percentatge és del 24,1%, essent igualment el més alt dels barris de la ciutat de Barcelona.

²¹ Jordi Moreras, de la Fundació CIDOB, destaca com aquest alt percentatge de població estrangera fa del Raval un barri *comparable amb d'altres barris de ciutats europees amb forta immigració* (MORERAS, J., 1998: 87)

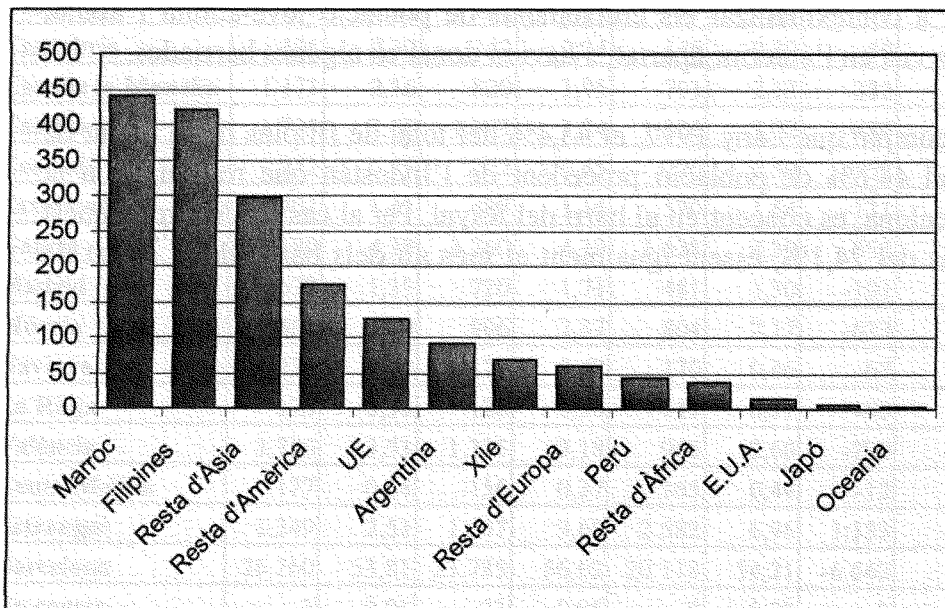
²² Es necessari fer aquest aclariment ja que el total de la població estrangera segons el lloc de naixement, i el total de població estrangera segons la nacionalitat, sorprenentment no coincideixen.

²³ El grup "resta d'Àsia" inclou als nascuts al conjunt de països asiàtics, excepte Filipines. Aquest grup està dominat pels països de l'Indostan, sobretot per l'Índia, Bangla Desh i Pakistan.

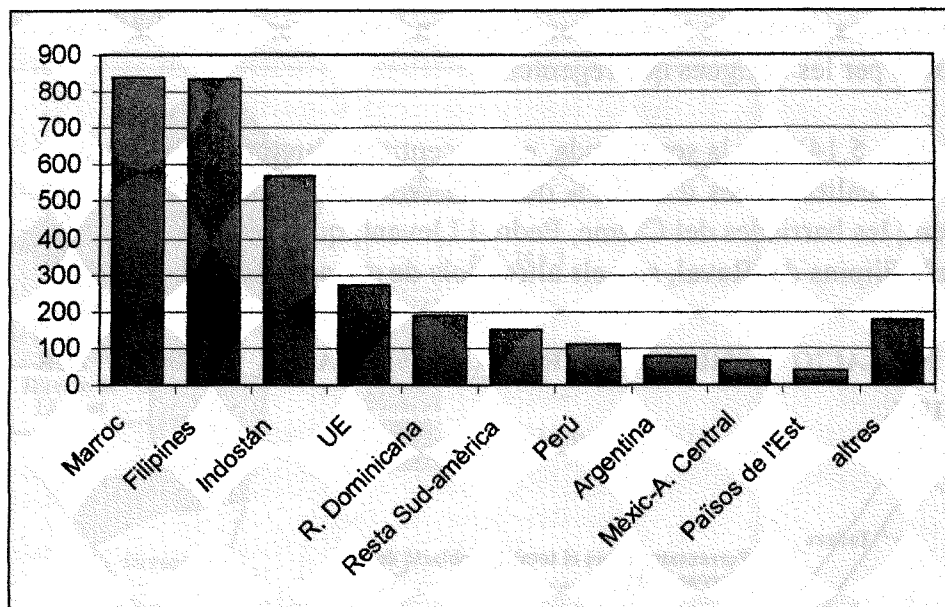
GRÀFIC 5.9.- POBLACIÓ ESTRANGERA AL RAVAL, 1986.

GRÀFIC 5.10.- POBLACIÓ ESTRANGERA AL RAVAL, 1991.

GRÀFIC 5.11.- POBLACIÓ ESTRANGERA AL RAVAL, 1996.

QUADRE 5.9.- POBLACIÓ ESTRANGERA AL RAVAL, 1986-1996.

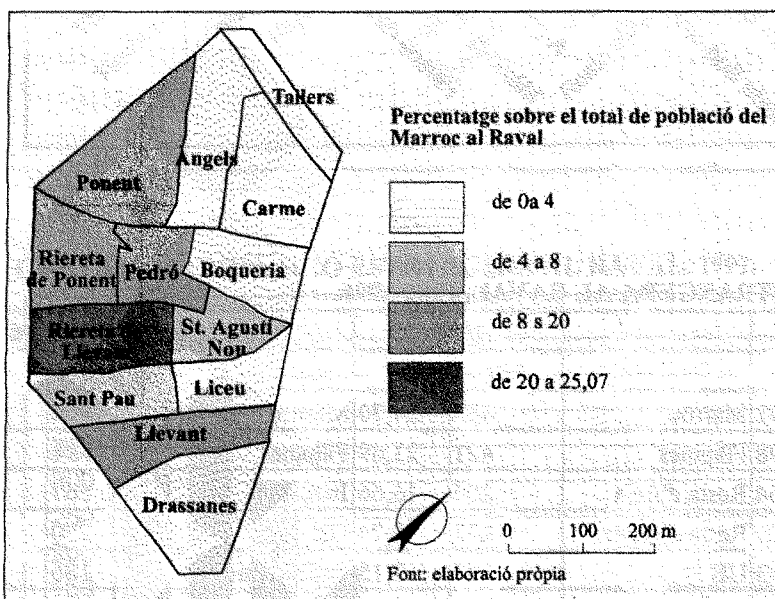
	1986			1991			1996	
	Abs.	%		Abs.	%		Abs.	%
Marroc	219	22,91	Marroc	439	24,70	Marroc	842	25,39
Resta d'Àsia	191	19,98	Filipines	421	23,69	Filipines	831	25,06
Resta d'Amèrica	140	14,64	Resta d'Àsia	296	16,66	Indostán	567	17,10
Filipines	106	11,09	Resta d'Amèrica	173	9,74	UE	270	8,14
UE	93	9,73	UE	127	7,15	R. Dominicana	186	5,61
Argentina	67	7,01	Argentina	92	5,18	Resta Sud-americà	149	4,49
Resta d'Àfrica	44	4,60	Xile	69	3,88	Perú	110	3,32
Xile	42	4,39	Resta d'Europa	59	3,32	Argentina	76	2,29
Resta d'Europa	28	2,93	Perú	43	2,42	Mèxic-A. Central	68	2,05
Perú	17	1,78	Resta d'Àfrica	36	2,03	Països de l'Est	38	1,15
E.U.A.	7	0,73	E.U.A.	15	0,84	altres	179	5,40
Japó	2	0,21	Japó	5	0,28			
			Oceania	2	0,11			
Total	956		Total	1.777		Total	3.316	

També hi ha una important concentració de la població d'aquest origen en determinades àrees del Raval, segons les dades del cens de població de 1991 (mapes 5.13 a 5.15). Així, els marroquins es concentren sobretot a la barriada de la Riereta de Llevant, on s'hi localitzen el 25% del total de marroquins residents al Raval, i de forma secundària a les barriades de Llevant, Pedró, Riereta de Ponent i Ponent, sobretot en aquests dos últims, on el percentatge de concentració és del 17% i 14% respectivament. Per tant, la concentració d'aquest grup població

és clarament al sector limitat pels carrers Joaquim Costa, d'en Roig, Robador, Sant Pau, ronda de Sant Pau i ronda de Sant Antoni. Es podria dir que formen una veritable medina, marcada com es veurà més endavant, per la presència dels centres de culte i per les botigues que regenten.

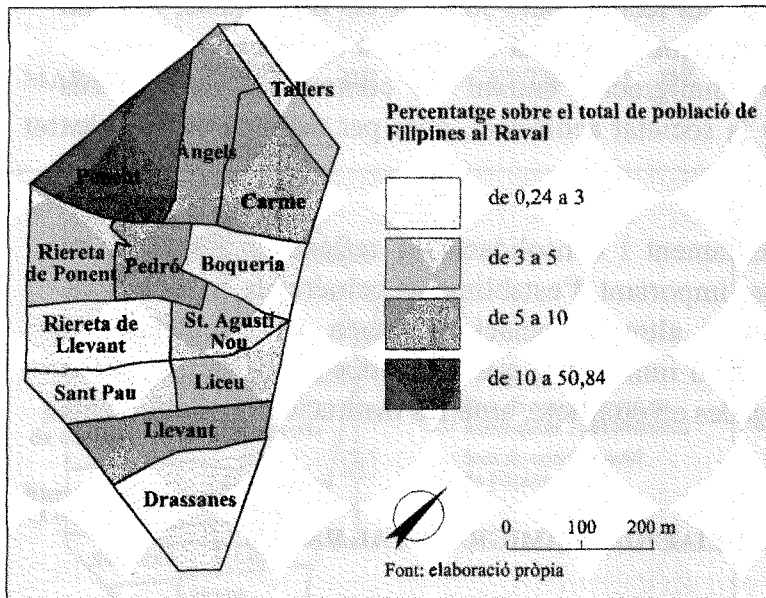
Els filipins (mapa 5.14), per la seva banda, es concentren sobretot a la barriada de Ponent, on s'hi localitzen més d'un 50% del total de filipins residents al Raval. Secundàriament, les barriades del Carme, Pedró i Llevant, que concentren entre el 9% i el 8% dels filipins del Raval, són els altres pols de concentració destacats.

MAPA 5.13.- POBLACIÓ RESIDENT AL RAVAL NASCUTA AL MARROC, PER BARRIADES, 1991.

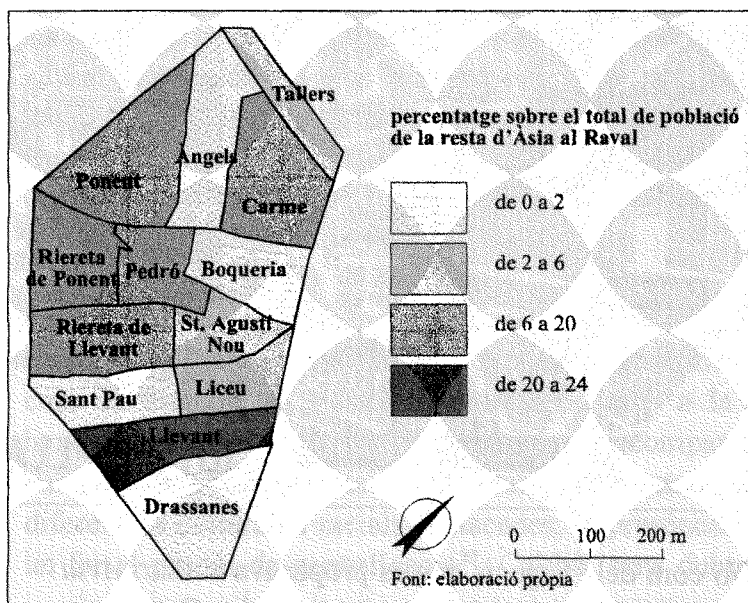

I en tercer lloc, la població nascuda a la resta d'Àsia (mapa 5.15) es concentra bàsicament a la barriada de Llevant, amb un 24% del total de la població amb aquest origen que resideix al Raval. Les altres barriades on la concentració d'aquesta població és destacada, són les de Riereta de Llevant, Riereta de Ponent, Ponent, i en menor mesura Pedró, aquest conjunt de barriades que concentren el 60% de la població amb aquest origen, coincideix amb les dels marroquins, malgrat que el nucli central en aquest cas es troba a la barriada de Llevant, mentre que en el cas dels marroquins era la barriada de la Riereta de Llevant.

MAPA 5.14.- POBLACIÓ RESIDENT AL RAVAL NASCUDA A FILIPINES, PER BARRIADES, 1991.

MAPA 5.15.- POBLACIÓ RESIDENT AL RAVAL NASCUDA A LA RESTA D'ÀSIA, PER BARRIADES, 1991.

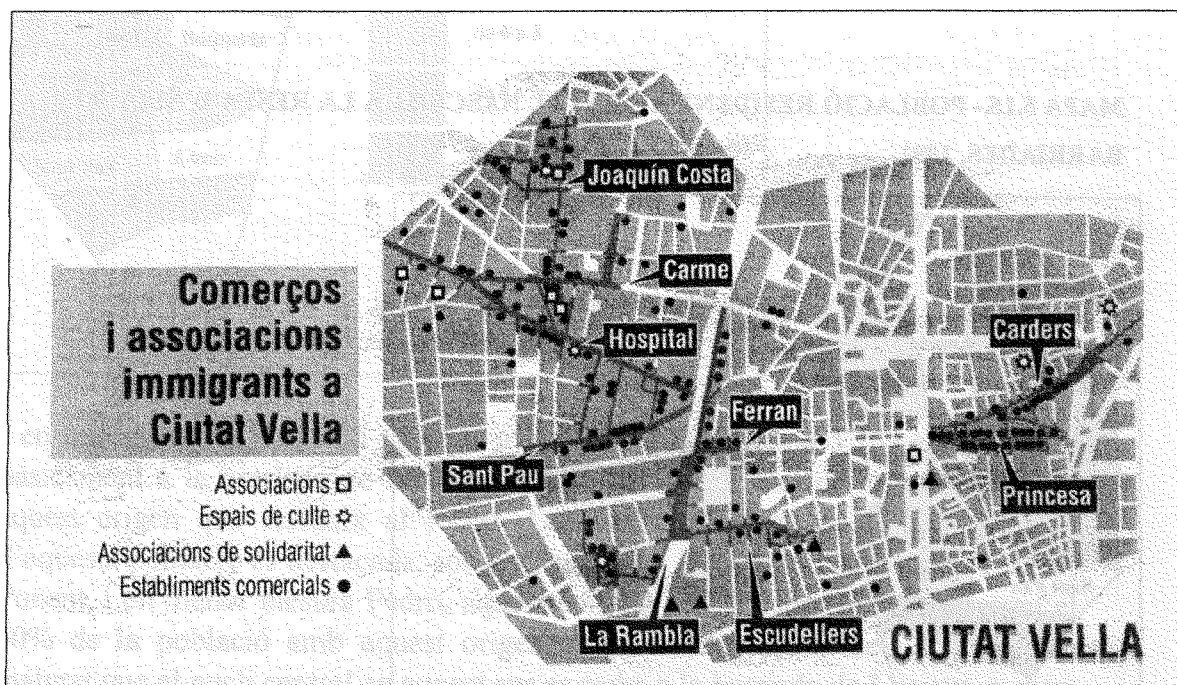
Aquests tres grups de població, filipins, marroquins i resta d'asiàtics, segons l'estudi realitzat per la Fundació CIDOB, presenten una estructura per edats i sexes un xic diferenciada. Mentre en que tots tres hi ha un domini de població en edat activa, el col·lectiu filipí presenta una predominància del nombre de dones, mentre que en els col·lectius marroquins i de la resta d'asiàtics, la predominància

és dels homes. Igualment, en aquests dos últims grups, hi ha hagut, entre 1994 i 1997, un augment molt important del nombre de sol·licituds de reagrupament familiar, el que ha fet que el nombre d'homes i dones en tots tres grups, estigui tendint a l'estabilitat. Tots tres col·lectius, però sobretot els marroquins, ja estan força assentats a la ciutat, en els que la família comença a aparèixer com el nou eix estructurador d'aquesta immigració, entrant en contradicció amb altres instàncies socialitzadores de la societat acollidora, com per exemple les escoles (CIDOB, 1998: 91).

També aquest procés d'assentament i consolidació es reflexa en l'aparició en l'espai barceloní d'un nombre important d'establiments comercials, associacions de solidaritat, espais de culte i altres associacions (mapa 5.16) regentades i orientades cap a aquesta població immigrant, que al mateix temps també entren en contradicció, i algunes vegades en conflicte, amb les institucions i establiments ja establerts.

MAPA 5.16.- COMERÇOS I ASSOCIACIONS IMMIGRANTS AL RAVAL.

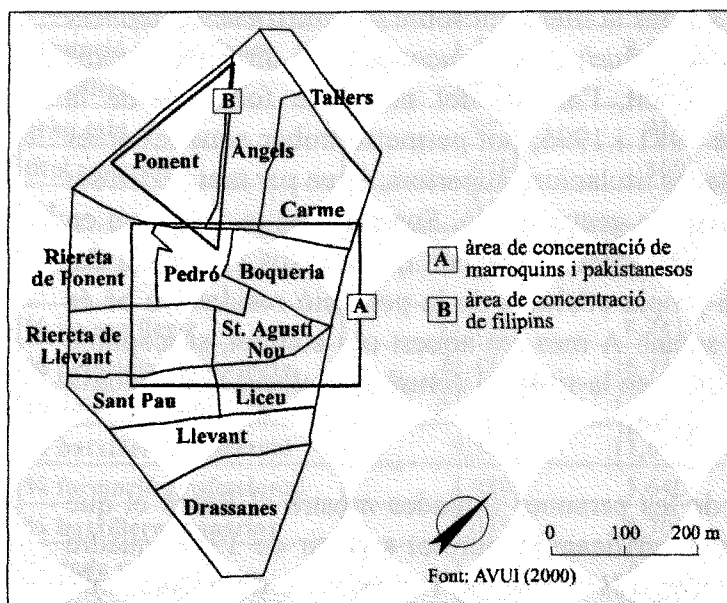
Font: CORTÉS, F. (1999)

La distribució tant de la població com dels negocis que es proposava al diari *Avui* (mapa 5.17), en un article sobre la immigració i la seva integració a Catalunya, tractant també el cas particular del Raval, era força similar a aquella que s'ha obtingut de l'anàlisi de les dades censals i padronals (AVUI, 2000). La distribució de la població filipina coincideix plenament, essent la barriada de Ponent aquella que té la màxima concentració de població procedent d'aquest país. En canvi, la distribució de marroquins i paquistanesos no té el mateix grau de coincidència, ja

que per exemple, la barriada de Llevant, punt màxim de concentració de població procedent de la resta d'Àsia en l'anàlisi de les dades censals i padronals, no queda inclosa en la proposta del diari *Avui*.

MAPA 5.17.- ÀREES DE CONCENTRACIÓ DE COMERÇOS I POBLACIÓ IMMIGRANT AL RAVAL.

La localització de la població immigrada al Raval ha tingut, en bona part, una causa econòmica, ja que els baixos preus per al lloguer o la compra dels habitatges i dels comerços ha permès la instal·lació d'uns col·lectius amb unes capacitats econòmiques limitades. Amb el procés de renovació, es pot donar un desplaçament d'aquests grups de població²⁴, sobretot d'aquells que es troben en una situació més precària i il·legal.

Per altra banda, la presència d'aquests col·lectius pot ser entesa en dos sentits diferents pel que fa referència al procés de gentrificació. Per una banda, pot ser com un atractiu, si s'assignen valors positius a la multiculturalitat. Per altra banda, en una societat poc acostumada, en comparació a la majoria de ciutats europees, a la convivència amb la immigració estrangera, i sobretot d'aquella amb diferències culturals i racials destacades, la presència d'aquests col·lectius pot ser un fre al procés de gentrificació²⁵. Caldrà, sens dubte, estar atents a quina és la

²⁴ Quantitativament, aquest ja és apreciable en el cas dels marroquins. Durant una entrevista mantinguda amb un treballador d'un centre per a menors del Raval, apuntava que Poble Sec s'estava convertint en un lloc d'acollida per als expulsats del Raval.

²⁵ Cal destacar com la realitat de la immigració no ha estat mostrada en cap tipus de "propaganda" institucional, i sobretot aquella produïda per PROCIVESA. Per tant, aquest no deu ser considerat com un valor positiu per a la regeneració de Ciutat Vella.

seva evolució i com s'integra en el conjunt de la renovació a Ciutat Vella i al Raval.

5.2.4. El nivell de formació

Una de les característiques que, segons la literatura sobre la gentrificació, defineix als gentrificadors és que solen ésser *fairly well educated*, és a dir, amb estudis universitaris, com a mínim. Per tant, l'anàlisi del nivell de formació de la població resident al Raval, entre 1981 i 1996, pot permetre trobar aquelles àrees en les que es dona un augment de les titulacions superiors, i que per tant poden ser susceptibles de ser àrees en procés de gentrificació. Susceptibles ja que, com en l'anàlisi de la resta de variables, no es pot destriar en quins casos l'augment del nivell de formació és fruit de la pròpia evolució de la població resident, o bé és fruit d'un procés de substitució social. A més, en aquest cas concret, susceptible és un adjectiu adequat ja que tampoc en la situació actual la titulació universitària va lligada necessàriament a l'èxit social.

A un nivell general, l'evolució de les persones titulades mostra al Raval el que podria ser l'inici d'un procés de gentrificació, sobretot a partir de 1991 (quadre 5.10). En nombres absoluts, des de 1981 fins a 1991 el nombre de titulats amb grau mig i superior van disminuir (excepte un augment quasi insignificant en els titulats amb grau mig, que entre 1986 i 1991 van tenir un augment de 4 persones), mentre que a partir de 1991 es va iniciar una recuperació important situant-se el 1996 a nivells molt superiors dels que ja tenien el 1981. Així, aquest grup que es podria denominar com de formació alta (titulats amb grau mig i superior), augmenten al Raval entre 1981 i 1996 en 587 persones, però aquest augment és entre 1991 i 1996 de 790 persones, mentre que entre 1981 i 1991 la disminució va ser constant.

De totes formes, i com s'ha vist al capítol segon (veure apartat 2.3.1.3), els percentatges de població amb alta formació per al conjunt de la ciutat de Barcelona eren, el 1981 i el 1996, del 10,92% i del 17,08% respectivament, el que mostra que l'augment de la població amb aquest nivell de titulació ha estat més important en el conjunt de la ciutat, que no concretament al barri del Raval.

Molt destacada ha estat, per altra banda, la reducció de la població amb poca formació, tant en nombres absoluts, amb una disminució entre 1981 i 1996, de 14.151 persones, com en nombres relatius, amb una reducció del 13,48%. A la ciutat de Barcelona, la disminució ha estat vora el 19%, per tant, també ha estat més intensa que no pas al Raval.

QUADRE 5.10.- POBLACIÓ DEL RAVAL SEGONS EL NIVELL DE FORMACIÓ, 1981-1996.

	1981	1986	1991	1996
no sap llegir*	5.044	3.408	3.569	1.517
primària incompleta	18.336	14.324	8.760	6.729
primària completa	11.267	10.509	11.608	12.250
batxillerat elemental	4.339	4.541	2.953	4.070
formació professional	1.762	2.199	1.781	2.773
batxillerat superior	2.291	2.223	2.220	2.656
grau mig	977	915	919	1.291
títol superior	979	869	834	1.252
n.c.	312	2	2.118	0
total	45.307	38.990	34.762	32.538
% no sap llegir	11,133	8,741	10,267	4,662
% primària incompleta	40,471	36,738	25,200	20,680
% primària completa	24,868	26,953	33,393	37,648
% batxillerat elemental	9,577	11,647	8,495	12,508
% formació professional	3,889	5,640	5,123	8,522
% batxillerat superior	5,057	5,701	6,386	8,163
% grau mig	2,156	2,347	2,644	3,968
% títol superior	2,161	2,229	2,399	3,848
% n.c.	0,689	0,005	6,093	0,000
formació baixa**	34.647	28.241	23.937	20.496
formació mitjana***	8.392	8.963	6.954	9.499
formació alta****	1.956	1.784	1.753	2.543
% formació baixa	76,472	72,431	68,860	62,991
% formació mitjana	18,523	22,988	20,005	29,194
% formació alta	4,317	4,576	5,043	7,815

[quadres 5.19a a 5.31a de l'annex]

*: Per tal de fer les dades dels diversos anys comparables, s'ha restat a la categoria "no sap llegir" la població compresa entre els 0 i 4 anys, mentre que a la categoria "primària incompleta" se li ha restat la població compresa entre els 5 i 9 anys.

** : Inclou les categories "no sap llegir", "primària incompleta" i "primària completa".

*** : Inclou les categories "batxillerat elemental", "formació professional" i "batxillerat superior".

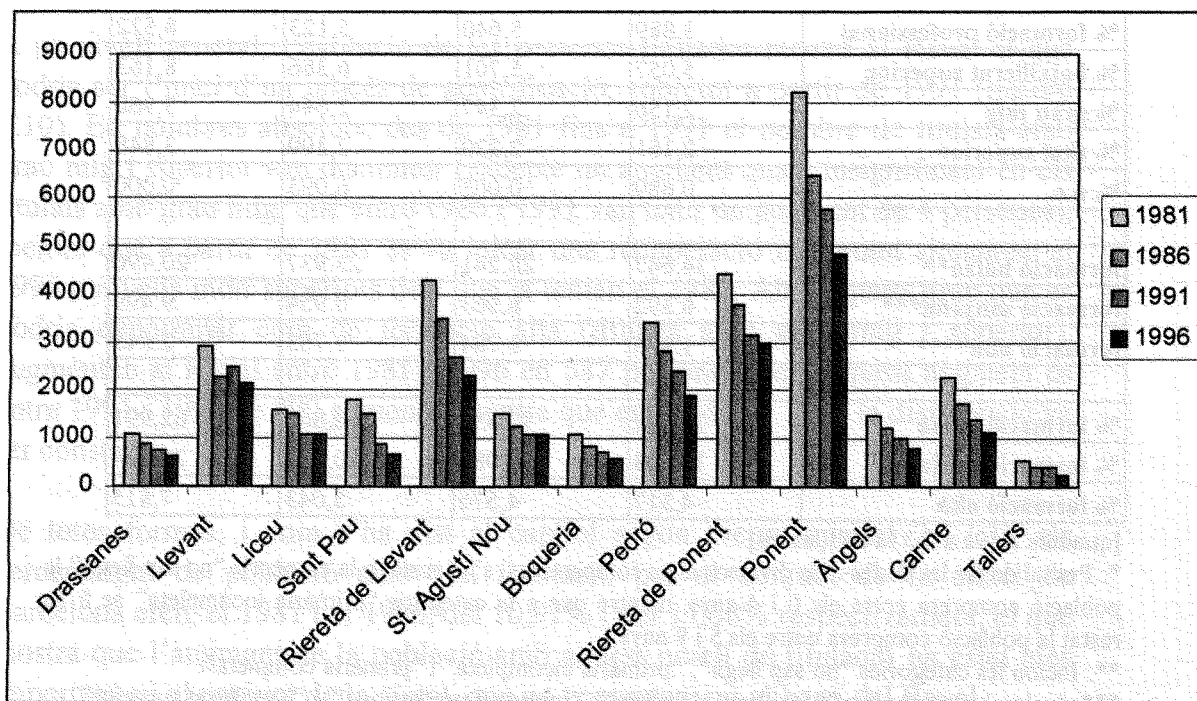
**** : Inclou les categories "grau mig" i "títol superior".

Pel que fa a la població amb un nivell de formació mitjà, malgrat que l'augment entre 1981 i 1996 ha estat petit, només de 970 persones, en nombres relatius ha significat un guany de més del 10%, mentre que a la ciutat de Barcelona l'augment també ha estat major que al Raval, de poc més del 13%.

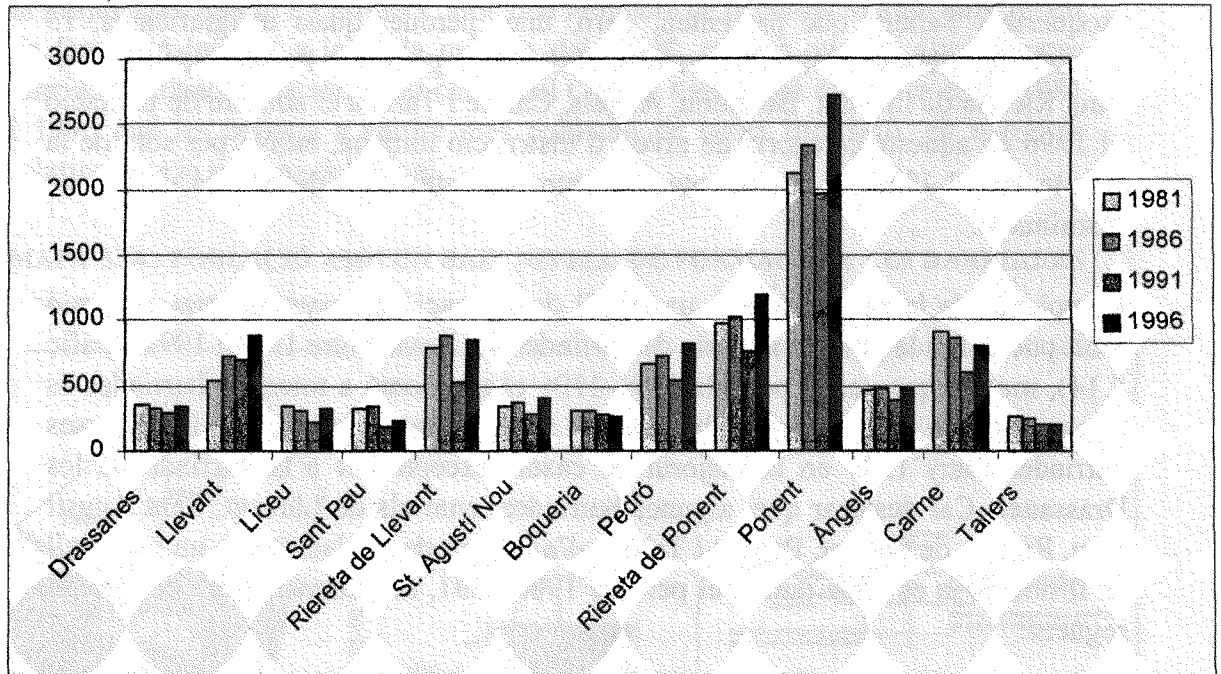
En tots els casos, la tendència a la reducció de la població amb poca formació, i l'augment de població amb formació mitjana i alta, ha estat menor que per al conjunt de la ciutat de Barcelona, però es fa visible al Raval un canvi important a partir, sobretot de 1991, que podria ser indicatiu d'un procés de gentrificació.

Les diverses barriades han seguit, més o menys, una evolució similar a la que es pot traçar per al conjunt del Raval. Així, la població amb un nivell de formació baix ha estat en constant disminució (gràfic 5.12), sobretot en les categories "primària incompleta" i "no sap llegir", excepte en la barriada de Llevant, que per al període 1986-1991 experimenta un augment d'aquest grup de població, relacionat probablement amb els reallotjaments al carrer de l'Om. L'emigració, que ha afectat en general a tota la població, la mortalitat, amb més incidència entre la població vella, i l'efecte de les escoles d'adults i d'un major control sobre la població en edat escolar per evitar l'absentisme, podrien ser les causes d'aquesta davallada constant.

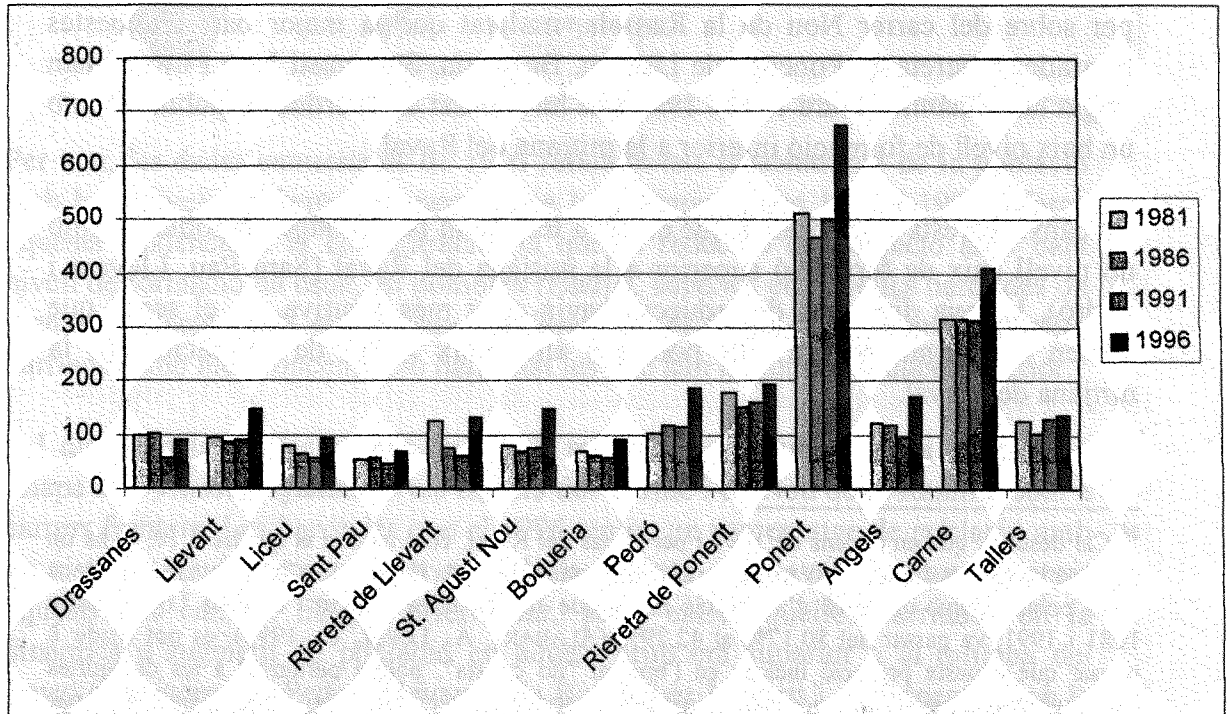
GRÀFIC 5.12.- POBLACIÓ AMB FORMACIÓ BAIXA A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1986.

GRÀFIC 5.13.- POBLACIÓ AMB FORMACIÓ MITJANA A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

GRÀFIC 5.14.- POBLACIÓ AMB FORMACIÓ ALTA A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

Pel que fa a la població amb un nivell de formació mig (gràfic 5.13), en general la tendència ha estat a un augment entre 1981 i 1986, una posterior disminució entre

1986 i 1991, i un augment entre 1991 i 1996. La davallada entre 1986 i 1991 es fa difícil d'explicar²⁶, ja que també es dona en nombres relatius. L'augment entre 1991 i 1996 sí que és comú a totes les barriades del Raval, excepte en els casos de Boqueria i Tallers, que presenten, però, unes pèrdues quasi insignificants, 13 persones i 2 persones respectivament. Cal destacar, però, que les barriades de Sant Pau, Riereta de Llevant, Boqueria, Àngels, Carme i Tallers el nombre de població el 1996 en aquesta categoria de nivell d'instrucció mitjana, estava per sota de la que tenien el 1986, el que denota que entre aquestes dues dates s'ha donat una disminució.

L'evolució de la població amb un nivell de formació alt presenta una evolució molt poc definida per a la majoria de barriades del Raval entre 1981 i 1991 (gràfic 5.14), mentre que per al període 1991-1996 el tret comú a totes les barriades és l'augment, que situa els valor absoluts per sobre d'aquells que tenien les diverses barriades l'any 1981 en la majoria de casos, excepte per a la barriada de les Drassanes. Cal destacar que, algunes barriades, com els de Llevant, Sant Agustí Nou, Riereta de Ponent, Ponent i Tallers, l'augment de població amb un alt nivell de formació ja es dona durant el període 1986-1991, i es manté durant el període següent.

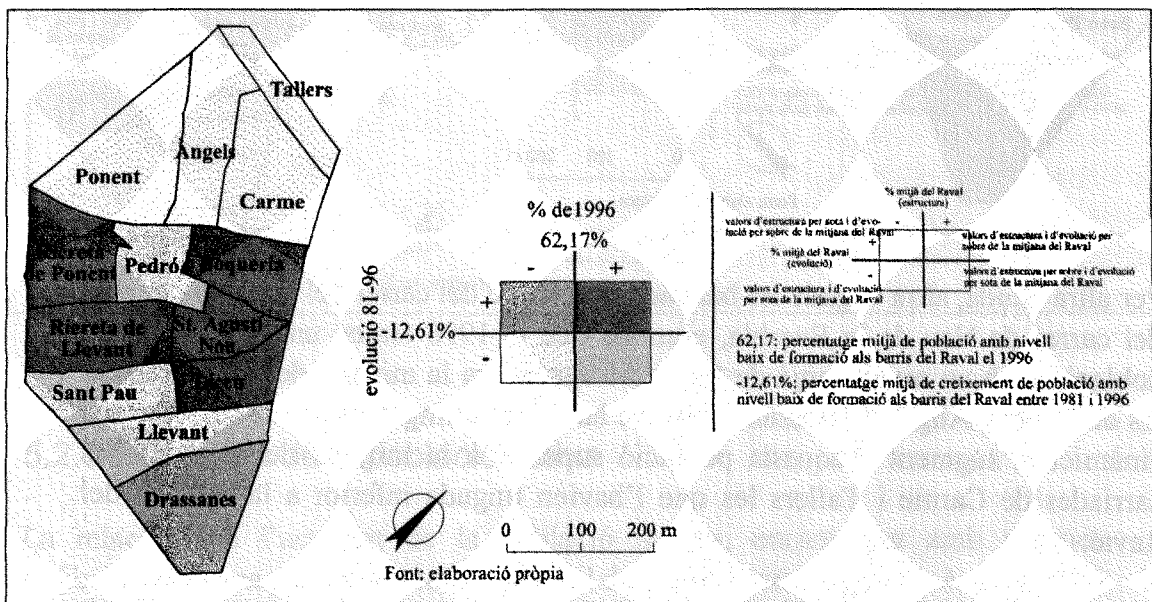
L'evolució del nivell de formació de la població del Raval entre 1981 i 1996, juntament amb l'estructura resultant el 1996, ofereix, doncs, una imatge força clara. La distribució de la població amb un baix nivell de formació (mapa 5.18) mostra una concentració en les barriades situades per sota del carrer del Carme i per sobre del carrer Nou de la Rambla, malgrat que la major part d'aquestes barriades (Riereta de Ponent i de Llevant, Boqueria, St. Agustí Nou i Liceu) han tingut una dinàmica entre 1981 i 1996 que ha suposat una pèrdua de població amb un baix nivell de formació inferior a la mitjana del Raval.

En canvi, la resta de barriades que el 1996 tenien un percentatge de població amb un nivell baix de formació superior a la mitjana del Raval (Sant Pau, Llevant i Pedró), la seva dinàmica de reducció havia estat més positiva, en el sentit que havien aconseguit perdre més població amb baix nivell de formació que la mitjana del Raval.

²⁶ Cal destacar que en el cens de 1991 i per al cas del Raval, com mostra el quadre 5.10, hi ha un nombre important de població en l'epígraf "no consta". Donada l'evolució a la ciutat de Barcelona de la població amb un nivell d'instrucció mitjà, que segons Anna Alabart i Cristina López, entre 1981 i 1991, va passar del 30,17% al 42,29% (ALABART, A., LÓPEZ, C., 1996), es pot tendir a pensar que aquesta població inclosa en l'epígraf "no consta", podria pertànyer a les categories d'instrucció mitjana. Ja que aquesta opinió no ha pogut ésser contrastada, i que el fet d'assignar directament aquests "no consta" a les categories mitjanes és un criteri que podria ésser molt discutible, s'han deixat les dades tal i com estan.

Per altra banda, les barriades de Drassanes, Ponent, Àngels, Carme i Tallers tenien el 1996 un percentatge de població amb baix nivell de formació inferior a la mitjana del Raval. La primera, amb una reducció de la població amb baix nivell de formació inferior a la de la mitjana del Raval, mentre que les altres quatre barriades, situades per sobre del carrer del Carme, tenien una dinàmica entre 1981 i 1996 que les portava a perdre més població de baixa formació, en nombres relatius, que la mitjana del Raval.

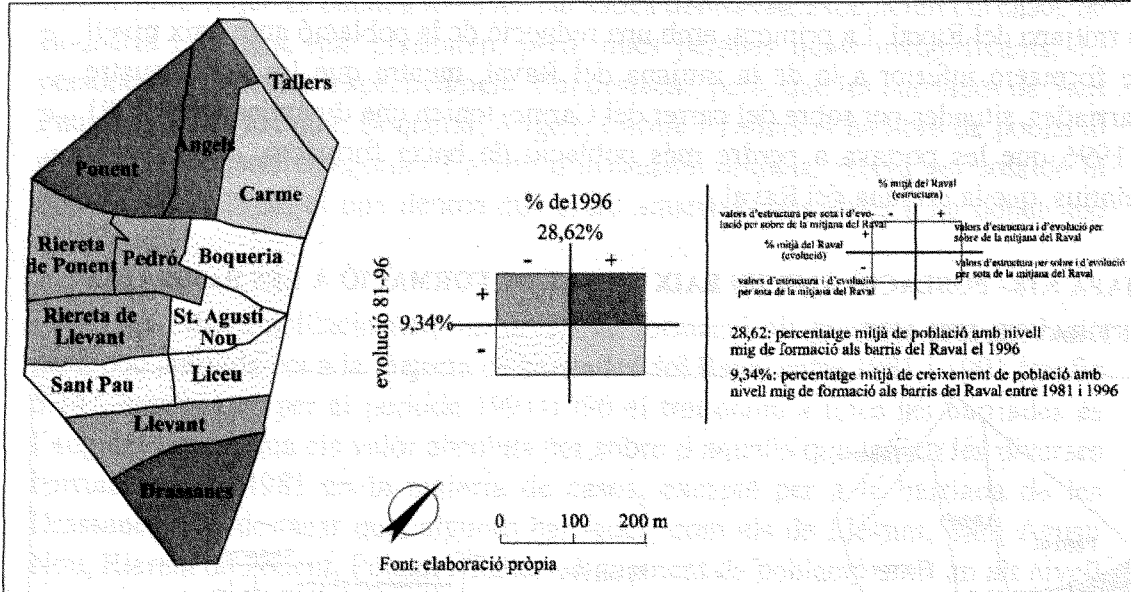
MAPA 5.18.- POBLACIÓ AMB UN BAIX NIVELL DE FORMACIÓ A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

Per tant, les dades estructurals de 1996 reflexen una concentració de la població amb baix nivell de formació, mentre que la dinàmica entre 1981 i 1996 reforça aquesta tendència a la concentració, ja que la reducció de població amb baix nivell de formació ha estat, en nombres relatius, superior en aquelles barriades on menys població amb nivell baix de formació hi havia, i en canvi, aquelles barriades amb més concentració han estat les que han tingut una reducció menor.

Pel que fa a la població amb un nivell mitjà de formació, la seva distribució (mapa 5.19) mostra igualment els carrers del Carme i de Nou de la Rambla com a carrers frontera. Les barriades que el 1996 tenien un percentatge de població amb un nivell mitjà de formació per sota de la mitjana del Raval, es situaven entre aquests dos carrers. Es pot diferenciar, però, entre aquelles barriades on la dinàmica d'augment de població en aquest grup era superior a la mitjana del Raval (barriades del Pedró, Llevant i de Riereta de Llevant i de Ponent), i on la dinàmica era inferior a la mitjana del Raval (barriades de Boqueria, St. Agustí Nou, Liceu i Sant Pau).

MAPA 5.19.- POBLACIÓ AMB UN NIVELL MITJÀ DE FORMACIÓ A LES BARRIADES DEL RAVAL, 1981-1996.

Per altra banda, altra vegada les barriades per sobre del carrer del Carme i per sota del carrer de Nou de la Rambla, eren les que el 1996 tenien un percentatge de població amb un nivell mitjà de formació superior a la mitjana del Raval, essent les de Ponent, Àngels i Drassanes les que havien mantingut entre 1981 i 1996 una dinàmica d'augment d'aquesta població superior a la mitjana del Raval, i les barriades de Carme i Tallers les que l'havien tinguda inferior a la mitjana del Raval.

Per últim, i pel que fa a la població amb un alt nivell de formació (mapa 5.20), només hi ha quatre barriades que el 1996 tenien un percentatge d'aquest tipus de població superior a la mitjana del Raval, i a més totes quatre tenien una dinàmica d'augment de població amb un alt nivell de formació superior a la mitjana del Raval, per tant les barriades de Boqueria, Carme, Àngels i Tallers eren barriades clarament emergents en aquest sentit.

Per altra banda, tota la resta de barriades tenia el 1996 un percentatge de població amb un alt nivell de formació inferior a la mitjana del Raval, i malgrat que en totes les barriades aquest percentatge havia anat en augment entre 1981 i 1996, només les de St. Agustí Nou i St. Pau mostraven una dinàmica superior a la de la mitjana del Raval.

En base, doncs, al nivell de formació, les barriades de Boqueria, Carme, Àngels i Tallers apareixen com aquelles en que el procés de gentrificació podria ser més acusat, ja que la concentració i l'evolució del nombre de població amb un alt nivell de formació són dels més importants del barri.